

ANNALES SCIENTIA POLITICA

VOLUME 14, NUMBER 1, 2025

ANNALES SCIENTIA POLITICA

Vol. 14, No. 1, 2025

Annales Scientia Politica is a peer-reviewed scientific journal, issued semi-annually by the Institute of Political Science, Faculty of Arts, University of Prešov, focused on reflection of discourse in political sciences. *Annales Scientia Politica* is indexed in EBSCO Publishing database, ERIH PLUS, CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities), ResearchBib - Academic Resource Index, Humanities - Sozial und Kulturgeschichte (H-Soz-u-Kult), CEEOL (Central and Eastern European Online Library), ROAD (Directory of Open Access Scholarly Resources), DOAJ (Directory of Open Access Journals), Index Copernicus International (ICI) Journals Master List

Address of Publisher:

Inštitút politológie, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Ul. 17 novembra 1,
080 78 Prešov, asp@unipo.sk, <http://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/ipol/asp>

Editor in Chief:

Prof. PhDr. Alexander DULEBA, PhD.
Faculty of Arts, University of Prešov

Editorial Board:

Prof. Johann Pall ARNASON
Faculty of Humanities, Charles University, Prague (Czech Republic)
Prof. Igor Spartakovich BAKLANOV, Doctor of Philosophical Sciences
Institute of Humanities, North Caucasus Federal University, Stavropol (Russian Federation)
Prof. PhDr. Vít HLOUŠEK, PhD.
Faculty of Social Studies, Masaryk University, Brno (Czech Republic)
Prof. Dr. Henk van HOUTUM
Nijmegen Centre for Border Research, Radboud University, Nijmegen (Netherlands)
Prof. PhDr. Jan KELLER, PhD.
Faculty of Social Studies, University of Ostrava, Ostrava (Czech Republic)
Prof. Jussi P. LAINE, DSocSci.
Karelian Institute, University of Eastern Finland (Finland)
Prof. Vitaliy Sergioyich LYTVYN, Doctor of Political Sciences
Faculty of Philosophy, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv (Ukraine)
Prof. PhDr. Darina MALOVÁ, PhD.
Faculty of Arts, Comenius University, Bratislava (Slovak Republic)
Prof. Carlos J. McCADDEN, PhD.
Department of General Studies, Instituto Tecnológico Autónomo de México, Mexico-City (Mexico)
Prof. Yuriy Olexandrovych OSTAPETS, Doctor of Sciences
Faculty of Social Sciences, Uzhhorod National University, Uzhhorod (Ukraine)
Prof. nadzw. dr. hab. Agnieszka PAWŁOWSKA
Institute of Political Science, University of Rzeszow, Rzeszow (Poland)
Prof. Kathleen SCHERF, PhD.
Thomson Rivers University, Kamloops (Canada)
Prof. PaedDr. Jaroslav VENCÁLEK, PhD.
Faculty of Arts, University of Prešov, Prešov (Slovak Republic)
Assoc. Prof. PhDr. Irina DUDINSKÁ, PhD.
Faculty of Arts, University of Prešov, Prešov (Slovak Republic)
Assoc. Prof. PhDr. Vladislav DUDINSKÝ, PhD.
Faculty of Arts, University of Prešov, Prešov (Slovak Republic)
Assoc. Prof. PhDr. Jaromír FEBER, PhD.
VŠB, Technical University of Ostrava, Ostrava (Czech Republic)
Assoc. Prof. Francisco LARA-VALENCIA, PhD.
School of Transborder Studies, Arizona State University, Tempe, AZ (USA)
Assoc. Prof. Sergio PEÑA, PhD.
Urban and Environmental Studies Department, El Colegio de la Frontera Norte, Tijuana, Baja California (Mexico)
Assoc. Prof. PhDr. Jelena PETRUCIOVÁ, PhD.
Faculty of Social Studies, University of Ostrava, Ostrava (Czech Republic)
Assoc. Prof. Katarzyna STOKŁOSA, PhD.
Faculty of Business and Social Sciences, University of Southern Denmark, Odense (Denmark)
Dr. Paulina SZELAĞ
Institute of International Relations and Political Science, East European State Higher School in Przemyśl, Przemyśl (Poland)

Editorial Committee:

Assoc. Prof. Ing. Martin LAČNÝ, PhD.
Mgr. Gabriel SZÉKELY, PhD.
PhDr. Matúš ŽAC, PhD.

Web administrator:

Assoc. Prof. Ing. Martin LAČNÝ, PhD.

This work is licensed under a *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License*

LIST OF CONTENTS

STUDIES:

Contesting power, reclaiming identity: the political identity formation of the Economic Freedom Fighters in post-colonial South Africa FRANCE KHUTSO LAVHELANI KGOBE - KOKETSO SOPHIA LETSOALO	5
Cross-border environmental cooperation in the European Union: an analysis of biosphere reserves as instruments of ecological integration RÓBERT KIRÁLY	16

ARTICLES:

The limits of direct democracy in practice: case study of the local referendum in the cities of Bratislava and Košice VERONIKA DŽATKOVÁ – JANA VOLOCHOVÁ	30
A statutory compensation model for AI training based on the copy levies payment framework ANDRZEJ MADERA	39

REVIEWS:

Civilization: the West and the rest <i>Ferguson, N.</i> MATÚŠ ŽAC	48
--	----

RESEARCH NOTES:

Cross-border cooperation in Ukraine and the V4 countries MARTIN LAČNÝ	50
---	----

OBSAH

ŠTÚDIE:

Contesting power, reclaiming identity: the political identity formation of the Economic Freedom Fighters in post-colonial South Africa FRANCE KHUTSO LAVHELANI KGOBE - KOKETSO SOPHIA LETSOALO	5
Cezhraničná environmentálna spolupráca v Európskej únii: analýza biosférických rezervácií ako nástrojov ekologickej integrácie RÓBERT KIRÁLY	16

ČLÁNKY:

Limity priamej demokracie v praxi: prípadová štúdia miestneho referenda v mestách Bratislava a Košice VERONIKA DŽATKOVÁ – JANA VOLOCHOVÁ	30
A statutory compensation model for AI training based on the copy levies payment framework ANDRZEJ MADERA	39

RECENZIE:

Civilizácia: Západ a zvyšok sveta <i>Ferguson, N.</i> MATÚŠ ŽAC	48
--	----

POZNÁMKY Z VÝSKUMU:

Cezhraničná spolupráca na Ukrajine a v krajinách V4 MARTIN LAČNÝ	50
--	----

CONTESTING POWER, RECLAIMING IDENTITY: THE POLITICAL IDENTITIY FORMATION OF THE ECONOMIC FREEDOM FIGHTERS IN POST-COLONIAL SOUTH AFRICA

FRANCE KHUTSO LAVHELANI KGOBE - KOKETSO SOPHIA LETSOALO

Varsity College
The Independent Institute of Education
Pretoria
South Africa
E-mail: fkgobe@iie.ac.za

Faculty of Humanities and Social Sciences
Rosebank College
Polokwane
South Africa
E-mail: kokletsoalo@rosebankcollege.co.za

Abstract:

The establishment of the Economic Freedom Fighters (EFF) party has had a significant impact on South African politics since its launch in 2013. Following the 2014 general election, the EFF became the third-largest party, alongside the African National Congress and the Democratic Alliance, in the National Assembly. In the 2016 local elections, the party captured 8.2% of the national vote. This study seeks to explore the EFF's identity formation in post-colonial South African socio-political landscape. Drawing theoretically from the discourse of post-colonialism, the study analysis the EFF's political identity, the complex intersection of historical grievance, socio-economic transformation and the how colonial and apartheid legacies has influenced the party's identity and its uniform and rhetoric approach to politics through the party's manifestos, media texts and the key speeches. The reveals how the EFF's identifies itself with the marginalised population seeking to reclaim their identity and agency in the political landscape by sparking debates

around the country's political institutions 30 years into the democratic system.

Keywords:

African Unity, Economic Freedom Fighters, Identity Formation, Identity Politics, Land & South Africa, Post-Colonial Theory.

Introduction and background

Post-colonial South Africa reflects a complex landscape shaped by its colonial and apartheid legacies, profoundly influencing its path to democracy and unique challenges progress. The transition from apartheid to democracy marked a pivotal change, initially seen as unprecedented but increasingly aligning with conventional post-colonial narratives (Greffrath, 2016). The African National Congress (ANC) has played a central role in navigating the socio-political landscape, addressing

the myriad issues arising from a radicalised and discontented populace (Greffrath, 2016). The reconstruction of the post-apartheid state necessitated engagement with territorial reorganisation and nation-building challenges often associated with the trajectories of post-colonial nations across Africa (Ramutsindela, 2011). The Country's political landscape grapples with pervasive corruption, political instability, and governance crises that hinder inclusive growth and exacerbate unemployment, inequality, and poverty (Mlambo, Mubecua & Mlambo, 2023). The lingering imprints of racial capitalism, a remnant of colonial and apartheid systems, continue to influence socio-economic conditions, with manifestations of racism particularly prominent within the working class (Motaung, 2021). The colonial narrative of South Africa encompasses various forms of colonialism and migration, which have significantly impacted the nation's cultural and social constructs (Warnes, 2012). The literary corpus of the nation often encapsulates these intricate relationships, frequently foregrounding themes of identity and landscape (Warnes, 2012). Historical injustices, including racial and gender disparities, continue to undermine social cohesion, prompting efforts to address these issues through both legal and social frameworks (Baboolal-Frank & Bekker, 2020). The persistent socio-political and economic challenges define the ongoing post-colonial state in South Africa, often depicted in literature as a quest for dignity and hope in the face of governance failures and corruption (Mavengano & Nkamta, 2022).

The imposition of colonial powers and apartheid policies in South Africa engendered rigid ethnic identities through strategies such as divide and rule, transforming previously fluid pre-colonial identities into detrimental classifications that continue to resonate in contemporary society (Motaung, 2021; Mokhine & Motaung, 2021). In the post-apartheid context, the exacerbation of identity crises is facilitated by legal documents enforcing racial and ethnic categorisations, thereby perpetuating the separations rooted in apartheid (Sauti, 2020). Dominant narratives of White supremacy and Black inferiority had influenced identity construction and power dynamics in social, political, economic and institutional structures in South Africa (Metcalf, 2022).

The emerging of the Economic Freedom Fighters (EFF) in 2014 election marked a significant change in the South African political sphere. Led by the former president of the African National Congress Youth League (ANCYL), Julius Malema, the party captured the public imagination and transformed the political landscape. The EFF positioned itself as a leftist alternative to the ANC, with an emphasis on populism, black liberation, and economic justice, but has faced criticism for its militarised image and perceived fascist tendencies (Mbetse, 2016). It could be argued that the EFF's emergence in the political arena was a primarily response to the ANC's perceived inadequacies in addressing economic inequality and social justice concerns that have persisted since the end of apartheid (Maritz & Venter, 2022). The EFF identifies itself as a party that advocates for radical economic transformation initiatives, including land expropriation without compensation and the nationalisation of strategic economic sectors. This approach, particularly its commitment to land reform and job creation, particularly resonates with younger black voters in urban regions (Maritz & Venter, 2022). The party employs populist messaging and maintains a visually striking, militarised brand to differentiate itself from other political entities and manage internal organisational challenges (Fölscher, De Jager & Nyenhuis, 2021; Pauwels, 2022). This strategic approach has led to extensive discourse regarding whether the EFF exhibits characteristics reminiscent of fascism; however, some scholars contend that it should be evaluated based on its ideology and actions, rather than through the lens of historical fascism (Satgar, 2019; Van Der Westhuizen, 2023). The relationship between the EFF and the ANC is complex, as the former seeks to position itself as the authentic champion of black economic freedom, often reframing narratives surrounding the South African struggle to attract disenchanted ANC supporters (Maritz & Venter, 2022). Despite its rapid ascent in the political arena, the EFF faces several challenges, including accusations of racialised populism and scepticism about its long-term viability as a political movement (Nyenhuus & Schulz-Herzenberg, 2023). Therefore, this study explores the identity formation of the EFF and how the colonial-apartheid lega-

cies influenced the party's identity and political approaches.

This paper focuses on the formation of the EFF's political identity within the context of post-colonial South Africa. It examines how the party constructs its identity through ideology, symbolism, discourse, and policy positions, drawing on post-colonial theory to analyse the enduring legacies of colonialism and apartheid in shaping political narratives. The paper is structured into key sections, including an introduction and background, a literature review on identity politics and the EFF, a discussion of the theoretical framework, a methodology section detailing the use of qualitative analysis and Critical Discourse Analysis, findings presented thematically, and a concluding discussion. It explores how the EFF positions itself as a radical alternative to the ruling ANC, appealing particularly to marginalised and disillusioned Black communities.

Research methods

To explore the identity formation of the EFF, this study employed a qualitative research design grounded in a post-colonial theoretical framework. The data consisted of purposively selected media texts including news articles, political commentary and the EFF's official campaign manifestos, from the period between January 2019 and December 2024. This data were chosen based on their relevance to the construction of political identity, particularly those addressing the ideological positions, symbolic representations, and rhetorical strategies used by the party to construct its political identity. Critical Discourse Analysis (CDA) was applied to explore how language and visual symbolism are used to frame and contest identities within the post-apartheid South African context. The analysis followed four interrelated phases: contextual analysis, which situated the discourse within the country's socio-political landscape; textual analysis, which explored linguistic patterns and recurring themes; interpretive analysis, which examined the construction and negotiation of identity within the selected texts; and critical evaluation, which reflected on the broader implications of the EFF's identity formation strategies in challenging dominant power structures and advancing radical political discourse. This ap-

proach enabled a nuanced understanding of how the EFF leverages ideology and symbolism, rather than public speeches, to establish itself as a political force representing marginalised communities in South Africa.

Theoretical framing – postcolonial theory

This paper applies Postcolonial Theory to analyse how the EFF contributes to the politics of identity formation. Post-colonial theory constitutes a critical framework that has emerged to scrutinise and engage with the cultural legacies spawned by colonialism and imperialism. This theoretical paradigm examines the lasting impact of colonial governance on former colonies and explores the enduring influence of colonial ideologies in contemporary societies. Over time, post-colonial theory has expanded to encompass a diverse array of disciplines, including literature, history, anthropology, and political science. The ascendancy of post-colonial theory was significantly marked by the publication of Edward Said's seminal work, "Orientalism", in 1978. Said's analysis elucidated the intricate connections between knowledge and power in colonial contexts, illustrating how cultural representations were inextricably linked to the mechanisms of colonial domination. This foundational text paved the way for a broader exploration of the cultural consequences of political and economic control (Azim, 2001).

Since its inception, the field of postcolonial studies has broadened to address a range of subjects, encompassing anti-colonial movements and the processes of nation formation following independence. Consequently, it has evolved into a vast academic discipline characterised by its interdisciplinary nature (Azim, 2001). The designation "post-colonial" itself remains a contentious term, with some scholars critiquing its potential to homogenise the diverse experiences of colonialism while obscuring the persistent influences of colonial legacies. Notably, critics such as Hall (1992a) and Rattansi (1994) have cautioned against the risks associated with using the term to describe profoundly different historical and cultural contexts, such as those about settler colonies contrasted with nations that achieved independence in the aftermath of World War II (Kandiyoti, 2022). Despite these critiques, the

concept remains relevant in framing the transition from colonial empires to post-colonial societies (Kandiyoti, 2002). The methodologies employed within post-colonial theory are diverse, incorporating approaches derived from European cultural theories to analyse colonial systems of representation and cultural production (Kandiyoti, 2002). Furthermore, the theory explores themes such as language appropriation, hybrid identity, and the reconfiguration of power dynamics within postcolonial contexts (Fox, 1991).

One of the principal challenges facing post-colonial theory lies in its potential propensity to depoliticise discourses by prioritising cultural critiques over geopolitical analysis. This has spurred ongoing debates regarding the term's efficacy in addressing contemporary phenomena, including neo-colonialism and imperialism (Shohat, 1992). Future research may yield fruitful insights by integrating post-colonial theory with other disciplines, such as socio-psychological studies, to elucidate the long-term ramifications of colonialism (Leone, 2018). Moreover, expanding the corpus of post-colonial studies to encompass non-English languages and interdisciplinary methodologies could foster a more nuanced understanding of the complex legacies of colonial rule (Leone, 2018). Post-colonial theory critically examines colonialism and imperialism's cultural, political, and economic effects. It seeks to understand and deconstruct the enduring impacts of colonial rule on former colonies and their populations. Key figures in post-colonial theory include Edward Said, whose seminal work "Orientalism" critiques Western perceptions of the East, and Frantz Fanon, who explored the psychological ramifications of colonisation (Hamadi, 2014). This theoretical framework emphasises the importance of reclaiming and reinterpreting the histories and identities of colonised peoples (Hamadi, 2014). The theory also delves into the concept of the "Other", analysing how identities are shaped about those of the colonisers (Radhakrishnan, 1993; Upadhyaya, 2023).

In South Africa, the legacy of apartheid has profoundly influenced identity formation. The transition to a post-apartheid society necessitated a redefinition of national identity, addressing the inequalities and divisions caused by decades of institutionalised racism (Carmo-

dy, 2023). The end of apartheid in 1994 marked a significant shift in South Africa's political landscape, with the ANC emerging as the dominant political force and Nelson Mandela assuming the role of the nation's first Black president. The post-apartheid era has focused on addressing the socio-economic disparities and racial inequalities that apartheid perpetuated. However, corruption, economic inequality, and social unrest continue to affect the political environment. The EFF has become a prominent political party in South Africa, known for its radical leftist stance and commitment to economic freedom and land reform. Research on the EFF highlights its strategic use of identity politics to rally support, particularly among young, disenfranchised Black South Africans. The party's rhetoric often underscores the ANC's shortcomings in addressing economic inequality and the lingering effects of colonialism and apartheid.

Economic Freedom Fighters (EFF): Ideology, symbols and discourse

When the EFF joined the political mainstream in 2013, its ideological framework was grounded in the black consciousness rhetoric inspired by Steve Biko, Pan-Africanism inspired by Robert Sobukwe, and the critique of the postcolonial comprador state inspired by Frantz Fanon (Mbete, 2016). With its advocacy for radical economic transformation, the expropriation of land without compensation and nationalisation of key sectors of the economy. The influence of Fanon's (1968) work, "The wretched of the earth", is evident in the EFF's assertion for a complete decolonisation, that includes both material and psychological transformation. Additionally, the EFF draws its inspiration from African revolutionaries such as Robert Sobukwe and Thomas Sankara, invoking their legacies to position the party as part of a broader pan-African struggle for black dignity and sovereignty (Ndletyana, 2015; Folscher et al., 2021). Moreover, the EFF constructs its identity through symbolism and political performance, with the party's red berets, military-style overalls, and parliamentary disruptions serving as visual and performative expressions of the party's political message. These symbols and visuals represent solidarity with the working class and a clear rejection of

the Eurocentric political culture embedded in political institutions. This visual rhetoric constitutes a key component of the EFF's populist appeal, differentiating them from other political entities within South Africa.

Political movements as a vehicle of identity

Political movements have historically played a significant role in shaping the identities of individuals in South Africa and paved the way for the emergence of new political parties. The assertive stance of the EFF has compelled the ruling ANC to reevaluate its policy on land redistribution, reflecting a growing urgency to address these critical issues more effectively (Xaba, 2020). Moreover, the EFF's platform advocates for the nationalisation of key industries, aligning with a leftist ideological framework that seeks to redistribute wealth and resources, thereby aiming to diminish economic inequality and enhance state control over essential sectors. This economic strategy positions the EFF as a leftist alternative to the ANC, particularly appealing to younger demographics and those disillusioned by the existing economic architecture (Mtimka & Prevost, 2023). The party's embrace of African socialism underscores their commitment to collective ownership and resource redistribution, which forms part of a broader strategy to engage working-class and marginalised communities while advocating for substantive social change and self-determination. The EFF positions itself as the authentic successor to South Africa's liberation struggle, strategically employing political mythology and collective memory to contest the legitimacy of the ANC. This recontextualization of historical narratives shifts the focus from the ANC's commitment to multi-racialism toward the EFF's explicit Black nationalism. The party's rhetoric not only revives historical themes, such as Pan-Africanism and the anti-apartheid struggle, but also integrates these elements with militant populism, thereby resonating with younger voters who feel disenfranchised by the perceived "incomplete transition" to social and economic equality (Makhulu, 2016). The EFF garners its most substantial support from unemployed Black youth, residents of townships, and other marginalised populations. However, recent research indica-

tes a surprising fluidity in its appeal, extending across various income and educational levels. This trait positions the EFF as a "gateway party", attracting both disenfranchised individuals and those who are upwardly mobile (Bekker, 2023). Such fluidity complicates the characterisation of the EFF as solely focused on the working class, illuminating its ability to adapt and mobilise support across a broader socioeconomic spectrum (Bekker, 2023). The party's tactics and rhetorical style have incited vigorous debates regarding the dichotomy between democratic and authoritarian governance. While some critics label their militant and populist approach as indicative of authoritarianism or proto-fascism, others argue that these strategies serve as pragmatic tools designed to destabilise entrenched power structures (Van Der Westhuizen, 2023). The internal contradictions within the EFF's identity such as the juxtaposition of revolutionary populism with ostentatious displays of wealth pose significant challenges to maintaining ideological coherence (Makhulu, 2023).

Through the creation of a unique and impactful political identity that blends bold visual and rhetorical symbols with radical leftist policy promotion and aspects of liberation-era mythology, the EFF stands out as a powerful advocate for marginalised communities groups. Nevertheless, the contradictions regarding class appeal, ideological clarity, and critiques of authoritarianism highlight the complexities and evolving nature of their political identity. Scholars increasingly view the EFF as both a disruptor of South Africa's political landscape and a pivotal force in advancing left-wing discourse, even as debates about their long-term impact and governance feasibility continue to unfold. The EFF's strategies of identity formation are multifaceted, blending policy proposals with symbolic representations to craft a unique political identity. Their emphasis on land reform, nationalisation, and African socialism, alongside evocative symbolism, positions them as a formidable presence in South African politics, actively challenging the status quo while appealing to a diverse constituency of supporters.

Economic Freedom Fighters' Impact on South African Identity Politics

The EFF has played a pivotal role in the evolution of identity politics within South Africa by directly challenging the hegemonic position of the ANC and transforming the dynamics of political discourse. The party's influence is multifaceted, reflecting significant shifts in voter demographics, policy implications, and the aesthetics of political representation. Notably, the EFF has garnered substantial support among younger black voters, particularly in urban townships, by foregrounding critical issues such as land reform and employment. This position directly challenges the ANC's longstanding dominance (Mtimka & Prevost, 2023). The EFF's base of support is characterised by a relatively educated demographic, including a considerable proportion of high earners, thus underscoring the party's diverse appeal (Bekker, 2023). The EFF's presence has catalysed policy adjustments within the ANC, particularly concerning land expropriation without compensation and the provision of free higher education. This highlights the EFF's role in shaping national policy directives from an opposition perspective (Batsani-Ncube, 2021).

Despite its populist discourse, the radical approach and racialised populism espoused by the EFF have at times, limited its electoral success, primarily due to prevailing public mistrust and strategic countermeasures employed by the ANC (Nyenhuis & Schulz-Herzenberg, 2023). Furthermore, the populist rhetoric of the EFF exerts pressure on mainstream political entities such as the ANC and

the Democratic Alliance (DA) to recalibrate their policy positions while striving to maintain their foundational narratives (Folscher et al., 2021). The party's distinct political aesthetic, characterised by a militarised and revolutionary style, sets it apart ideologically, albeit drawing critique regarding its potential fascist inclinations (Pauwels, 2022; Van Der Westhuizen, 2023). The EFF actively reinterprets the mythology surrounding the South African struggle, positioning itself as the faithful advocate for freedom and contesting the ANC's established historical narrative, which may influence prospective political coalitions (Maritz & Venter, 2022). Additionally, the EFF adeptly employs social media as a platform for disseminating its populist messages, engaging the public directly and shaping public opinion through assertive communication (Mathe, 2022). Collectively, the EFF has significantly reshaped South African identity politics by confronting the ANC's influence, impacting policy formation, and altering the political discourse through its populist and aesthetic strategies. Nonetheless, the radical methodologies employed by the EFF may, at times, constrict its electoral prospects for success.

Findings

The following table presents the key findings of the study on the identity formation of the EFF, highlighting how the party constructs and performs its political identity through symbols, discourse, policy positions, and historical narratives, as supported by relevant examples and sources from the literature.

Table 1 Main findings of the study on the identity formation of the EFF

Finding	Example(s)	In-text Citation(s)
1. The EFF constructs its identity through visual and symbolic performance.	The party uses red berets, military-style overalls, and parliamentary disruptions to represent solidarity with the working class and reject Eurocentric political culture.	(Fölscher, De Jager & Nyenhuis, 2021; Pauwels, 2022)
2. The EFF positions itself ideologically within black consciousness, Pan-Africanism, and Fanonism.	Inspired by Steve Biko and Robert Sobukwe, the EFF draws from Frantz Fanon's <i>The Wretched of the Earth</i> to argue for psychological and material decolonisation.	(Mbete, 2016; Ndletyana, 2015; Fanon, 1963)
3. The EFF appeals particularly to disillusioned Black youth.	The EFF garners strong support from unemployed Black youth and township residents who feel alienated by the ANC's failure to deliver economic transformation.	(Mtimka & Prevost, 2023; Bekker, 2023)
4. The EFF uses historical memory and mythology to reframe liberation narratives.	The party challenges ANC's non-racialism by promoting Black nationalism and associating itself with the anti-apartheid struggle.	(Maritz & Venter, 2022; Makhu-lu, 2016)
5. The party influences ANC policy through radical opposition tactics.	EFF's push for land expropriation and free education pressured the ANC to adjust its policies on these issues.	(Xaba, 2020; Batsani-Ncube,

		2021)
6. The EFF's identity is shaped by populist and militant rhetoric.	Its confrontational and revolutionary style draws criticism for being authoritarian or proto-fascist, yet it resonates as a tool to dismantle power hierarchies.	(Satgar, 2019; Van Der Westhuizen, 2023)
7. The EFF's class appeal is fluid, extending beyond the working class.	Although it appeals to the unemployed, it also draws support from high earners and the upwardly mobile, becoming a "gateway party."	(Bekker, 2023)
8. The EFF relies heavily on social media to establish its identity and disseminate its message.	The party's use of Twitter and other platforms helps amplify its populist messaging and shape public discourse.	(Mathe, 2022)
9. EFF identity thrives on opposition to neoliberalism and racial capitalism.	The party promotes the nationalisation of key sectors and land redistribution to challenge capitalist structures rooted in colonial legacies.	(Motaung, 2021; Mtimka & Prevost, 2023)
10. Internal contradictions weaken the EFF's ideological coherence.	The combination of revolutionary rhetoric with ostentatious displays of wealth creates tension in the party's image.	(Makhulu 2023)

Source: Author's own elaboration

Discussion

This study set out to explore how the Economic Freedom Fighters (EFF) construct a political identity in post-apartheid South Africa, using a post-colonial theoretical lens to examine the party's use of visual, symbolic, and rhetorical tools. Drawing on the theoretical foundations of Frantz Fanon, Steve Biko, and post-colonial critics such as Shohat and Radhakrishnan, the study's findings show that the EFF presents itself as a radical alternative to dominant political discourses shaped by colonial and apartheid legacies. This identity construction is rooted in the party's strategic use of aesthetics, populist performance, and economic discourse, which together reflect and respond to South Africa's unfinished decolonisation project.

As discussed in the literature review, post-colonial identity is often articulated through oppositional narratives that challenge inherited systems of dominance. The EFF reflects this trend by adopting highly visual forms of political expression such as red berets, military-style uniforms, and parliamentary disruptions which operate as symbolic rejections of Eurocentric decorum and elite respectability (Folscher, De Jager & Nyenhuis, 2021). This is consistent with Fanon's (1963) argument that decolonisation must involve both material transformation and psychological liberation. By reimagining political conduct and appearance, the EFF performs what Hamadi (2014) calls the "reclamation of indigenous political space", placing emphasis on Black dignity and militancy as forms of resistance. These symbolic strategies are not performed in a vacuum

but resonate deeply with the lived experiences of the party's core supporters, predominantly Black, working-class youth from marginalised communities (Mtimka & Prevost, 2023). As shown in the findings, the EFF's rhetoric of economic justice, land redistribution, and anti-capitalist policy is central to its appeal. This aligns with the theoretical argument that post-colonial movements often emerge in contexts where neoliberalism has intensified historical inequality (Azim, 2001; Kandiyoti, 2002). The party's critique of the ANC's economic policies as an extension of racial capitalism supports this post-colonial framing and demonstrates how political identity is constructed in response to both material deprivation and symbolic exclusion.

The findings reveals that the EFF constructs its identity in continuity with liberation ideologies, particularly Black Consciousness and Pan-Africanism. As argued by Mbete (2016) and Ndletyana (2015), the EFF positions itself as the ideological heir of anti-apartheid movements, invoking the legacies of Biko and Sobukwe to critique the ANC's perceived betrayal of the liberation project. This rhetorical move mirrors a common post-colonial pattern, in which opposition movements rearticulate nationalist discourses to reclaim political authenticity and ideological purity (Shohat, 1992; Radhakrishnan, 1993). The findings affirm that the EFF uses historical memory not only as a mobilising tool, but also as a framework through which political legitimacy is asserted. Importantly, the EFF's strategic use of social media and disruptive populism represents a contemporary extension of post-colonial resistance. As shown in the findings and reinforced by Mathe

(2022), digital platforms enable the EFF to construct and perform a counter-hegemonic identity that extends beyond formal political spaces. These performances, whether online or in parliamentary settings, function as symbolic contests over visibility, voice, and representation. This resonates with Van Der Westhuizen's (2023) critique of how post-apartheid institutions often mask ongoing power asymmetries under the guise of liberal democracy.

However, the findings also point to contradictions that complicate the EFF's post-colonial identity. While the party foregrounds working-class struggle and economic radicalism, it also attracts upwardly mobile individuals and has faced criticism for internal elitism and authoritarian tendencies (Bekker, 2023; Satgar, 2019). These tensions reflect Leone's (2018) warning that post-colonial resistance movements may reproduce the hierarchical structures they oppose. Furthermore, the class fluidity within the EFF's support base reveals the fragility of a unified political identity in a society where economic and racial fault lines intersect in complex ways.

Taken together, the findings show that the EFF's political identity is both disruptive and adaptive, grounded in historical grievances yet responsive to contemporary political and economic challenges. By explicitly linking the party's strategies to broader post-colonial debates on race, class, and representation, this discussion integrates the empirical findings with the conceptual framework outlined earlier. In doing so, it affirms that identity formation in post-apartheid South Africa is not static but continuously negotiated through symbols, memory, and policy. The EFF illustrates the evolving nature of political identity in transitional democracies, highlighting how parties can function simultaneously as agents of resistance and contradiction.

Conclusion

This study has demonstrated that the Economic Freedom Fighters strategically constructs a political identity rooted in post-colonial resistance, which resonates strongly with youth and marginalised Black communities in South Africa. Drawing on the legacies of Fanon and Biko, the party positions itself as

the ideological successor to the liberation struggle, critiquing the failures and contradictions of the post-apartheid state under ANC rule. Through its rhetoric and strategic communication, the party underscores the persistence of colonial legacies within contemporary economic and cultural power structures and seeks to address these issues through radical policy proposals, and Black self-determination. This identity, however, is complex and layered, shaped not only by resistance rhetoric, symbolic performance and confrontational politics that seek to centre historically excluded voices on the national conversation. The EFF deliberately situates itself as the vanguard of a second liberation, one that goes beyond political freedom to demand justice. Through its language, attire and public demonstrations, the party evokes powerful imagery of resistance and solidarity, drawing in the disillusioned by the unfulfilled promises of the democratic transition. It is this framing of unfinished liberation and ongoing struggles that enables the EFF to actively contest the dominant post-apartheid narrative promoted by government, offering an alternative vision how a post-colonial state should operate. However, this radical positioning is not without any contradictions, the party critiques the capitalist elitism and portrays itself as a grassroots movement, while engaging in populist spectacle and centralised leadership practices, raising questions about ideological consistency and class representation. These contradictions reflect broader complexities inherent in post-colonial identity formation, where movements must balance revolutionary rhetoric with the realities of electoral politics and institutional participation.

Theoretically, the research affirms the values of postcolonial theory for understanding contemporary political identity in south Africa. It shows how political actors such as the EFF function simultaneously as disruptors of the state quo and as participants within the very system they seek to transform. Therefore, identity in this context is not static, but dynamic, fragmented, and shaped by competing historical narratives, lived experiences, and socio-political aspirations. In conclusion, the EFF has refined the terms of political engagement in South Africa by foregrounding issues of race, memory, land and economic justice. Its influ-

ence on public discourse and policy debates underscores its role as a political disruptor in post-apartheid landscape. This study contributes to the broader scholarship on post-colonial identity and populism by offering a nuanced account of how radical political movements construct identity within complex democratic settings. Future research should build on these insights by conducting comparative studies, with similar movements across the global South. Such work will illuminate how radical identities evolve in response to institutional pressures, public expectations and the unfinished projects of decolonisation.

References

- Alberts, C. (2018). Afrikaner and coloured school-going adolescents negotiating ethnic identities in a post-colonial South African educational context: A dialogical self interpretation. In L. Rasiyah, P. S. Thomas, & N. H. Chong (Eds.), *Dialogicality in focus: Challenges to theory, method and application* (pp. 129–142). Springer.
https://doi.org/10.1007/978-3-319-62861-5_9
- Azim, F. (2001). Post-colonial theory. In N. G. Alexander (Ed.), *The Cambridge history of literary criticism: Volume 9, Twentieth-century historical, philosophical and psychological perspectives* (pp. 235–248). Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CHOL9780521300148.020>
- Baboolal-Frank, R., & Bekker, T. (2020). Post-colonialism: A court order that attempts to cure the ills of the past in South Africa. *African Identities*, 20(4), 353–364.
<https://doi.org/10.1080/14725843.2020.1816898>
- Batsani-Ncube, I. (2021). Governing from the opposition? Tracing the impact of EFF's niche populist politics on ANC policy shifts. *Africa Review*, 13(2), 199–216.
<https://doi.org/10.1080/09744053.2021.1943145>
- Bekker, M. (2023). The EFF as a 'gateway party'? Briefing based on data from the 2021 South African local government elections. *Review of African Political Economy*, 50(175), 107–115.
<https://doi.org/10.1080/03056244.2023.2181062>
- Carmody, P. (2002). Between globalisation and (post) apartheid: The political economy of restructuring in South Africa. *Journal of Southern African Studies*, 28(2), 255–275.
- Fölscher, M., De Jager, N., & Nyenhuis, R. (2021). Populist parties shifting the political discourse? A case study of the Economic Freedom Fighters in South Africa. *The Journal of Modern African Studies*, 59(4), 535–558.
<https://doi.org/10.1017/S0022278X21000276>
- Fanon, F. (1963). *The wretched of the earth*. Grove Press.
- Fox, R. (1991). *The empire writes back: Theory and practice in post-colonial literatures*. Routledge.
- Greffrath, W. (2016). The demise of post-apartheid and the emergence of post-colonial South Africa. *Journal of Contemporary History*, 41(2), 161–183.
<https://doi.org/10.18820/24150509/JCH41.V2.9>
- Hall, S. (1992a). The question of cultural identity. In S. Hall, D. Held, & T. McGrew (Eds.), *Modernity and its futures* (pp. 273–325). Polity Press.
- Hamadi, L. (2014). Edward Said: The postcolonial theory and the literature of decolonisation. *European Scientific Journal*, 2, 39–46.
- Kandiyoti, D. (2002). Post-colonialism compared: Potentials and limitations in the Middle East and Central Asia. *International Journal of Middle East Studies*, 34(2), 279–297.
<https://doi.org/10.1017/S0020743802002076>
- Leone, G. (2018). Is there a space for post-colonial theory in the socio-psychological research on consequences of colonial past? *Integrative Psychological and Behavioral Science*, 53(1), 14–23.
<https://doi.org/10.1007/s12124-018-9426-x>
- Longhurst, N., Avelino, F., Wittmayer, J., Weaver, P., Dumitru, A., Hielscher, S., Cipolla, C., Afonso, R., Kunze, I., & Elle, M. (2016). Experimenting with alternative economies: Four emergent counter-narratives of urban economic development. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 22, 69–74.
- Makhulu, A. M. B. (2016). Introduction: Reckoning with apartheid, the conundrum of working through the past. *Comparative*

- Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 36(2), 256–262.
- Maritz, P., & Venter, J. (2022). A 'radical reinterpretation' of South African struggle mythology: From non-racialism to black nationalism. *Commonwealth & Comparative Politics*, 60(3), 378–400.
<https://doi.org/10.1080/14662043.2022.2138030>
- Mathe, L. (2022). Political discourses on race and social inequalities through social media and live parliamentary debates in South Africa. *Communicare: Journal for Communication Studies in Africa*, 39(2).
<https://doi.org/10.36615/jcsa.v39i2.1518>
- Mavengano, E., & Nkamta, P. (2022). Bare life and subjectivity in post-independence era: The figure of homo sacer in selected Southern African narratives. *African Identities*, 22(4), 351–365.
<https://doi.org/10.1080/14725843.2022.2028602>
- Mbete, S. (2016). Economic Freedom Fighters' debut in the municipal elections. *Journal of Public Administration*, 51(s1), 596–614.
- Metcalfe, J. (2022). Dominant narratives of whiteness in identity construction of mixed-race young adults in post-apartheid South Africa. *Social Sciences*, 11(5), Article 205.
<https://doi.org/10.3390/socsci11050205>
- Mlambo, D., Mubecua, M., & Mlambo, V. (2023). Post-colonial independence and Africa's corruption conundrum: A succinct South African critique post-democratisation. *Insight on Africa*, 15(2), 184–202.
<https://doi.org/10.1177/09750878231176260>
- Mokhine, T., & Motaung, D. (2021). Colonialism and historical imagination: How colonial designs shaped post-apartheid identities. *The Thinker*, 89(4).
<https://doi.org/10.36615/thethinker.v89i4.733>
- Motaung, T. (2021). The historical roots of post-apartheid intra-working-class racism. *The Thinker*, 86(1).
<https://doi.org/10.36615/thethinker.v86i1.457>
- Mtimka, O., & Prevost, G. (2023). The Economic Freedom Fighters of South Africa: What do they stand for, and who votes for them? *Africa Insight*, 51(1), 15–34.
<https://doi.org/10.4314/ai.v51i1.2>
- Newton, B., Sinclair, A., Tyers, C., & Wilson, T. (2020). *Supporting disadvantaged young people into meaningful work: Final report*. Institute of Employment Studies.
- Ndletyana, M. (2015). The IEC and the 2014 elections: A mark of institutional maturity? *Journal of African Elections*, 14(1), 171–187.
- Nyenhuis, R., & Schulz-Herzenberg, C. (2023). Failure to launch? The lack of populist attitudinal activation in the 2019 South African elections. *The Journal of Modern African Studies*, 61(2), 257–279.
<https://doi.org/10.1017/S0022278X23000046>
- Pauwels, M. (2022). The aesthetic politics of fighting for black economic freedom: Between militant socialism, fascism and bling-bling. *Journal of Social Dynamics*, 48(2), 357–375.
- Radhakrishnan, R. (1993). Postcoloniality and the boundaries of identity. *Callaloo*, 16(4), 750–771. <https://doi.org/10.2307/466220>
- Rattansi, A. (1994). "Western" racisms, ethnicities and identities in a "postmodern" frame. In A. Rattansi & S. Westwood (Eds.), *Racism, modernity and identity* (pp. 15–33). Polity Press.
- Ramutsindela, M. (2001). Down the post-colonial road: Reconstructing the post-apartheid state in South Africa. *Political Geography*, 20(1), 57–84.
[https://doi.org/10.1016/S0962-6298\(00\)00054-8](https://doi.org/10.1016/S0962-6298(00)00054-8)
- Roux, J., & Oyedemi, T. (2021). Indelible apartheid: Intergenerational post-colonial narratives of colonial-born coloured females about hair, race and identity in South Africa. *Social Identities*, 28(2), 150–165.
<https://doi.org/10.1080/13504630.2021.1989291>
- Roux, J., & Oyedemi, T. (2023). Entrenched coloniality? Colonial-born Black women, hair and identity in post-apartheid South Africa. *African Studies*, 82(2), 200–214.
<https://doi.org/10.1080/00020184.2023.2261387>
- Satgar, V. (2019). Black neofascism? The Economic Freedom Fighters in South Africa. *Canadian Review of Sociology*, 56(3), 356–377.
<https://doi.org/10.1111/cars.12265>
- Sauti, G. (2020). The limitations of legalism and identity labels in post-apartheid South Africa. *Africanus*, 49(1), 1–17.

- <https://doi.org/10.25159/2663-6522/6429>
 Shohat, E. (1992). Notes on the "post-colonial". *Social Text*, 31/32, 99–113.
- <https://doi.org/10.2307/466220>
 Soldaat, M. (2025). Twenty-Five Battalion, the Economic Freedom Fighters (EFF) changing the decorum in the South African Parliament, 2014 to 2018. *African Journal of Political Science*, 6(1), 1–11.
- Upadhayaya, N. (2023). Post-colonialism: Understanding the legacy and contemporary relevance. *International Journal of Applied Research*, 9(11), 32–33.
- Van Der Westhuizen, C. (2023). Populism as African fascism? Examining the Economic Freedom Fighters in post-apartheid South Africa. *Africa Today*, 69(3), 25–43.
<https://doi.org/10.2979/africatoday.69.3.01>
- Verwey, C., & Quayle, M. (2012). Whiteness, racism, and Afrikaner identity in post-apartheid South Africa. *African Affairs*, 111(445), 551–575.
- <https://doi.org/10.1093/afraf/ads056>
 Warnes, C. (2012). Postcolonial writing in South Africa. In L. Kennedy (Ed.), *The Cambridge history of postcolonial literature* (pp. 329–351). Cambridge University Press.
- White, H. (2012). A post-Fordist ethnicity: Insecurity, authority, and identity in South Africa. *Anthropological Quarterly*, 85(2), 397–427.
<https://doi.org/10.1353/anq.2012.0033>
- Xaba, M. (2020). South African land question and the dilemma of land expropriation without compensation: A critical examination. In M. Ramutsindela & C. Todeschini (Eds.), *Geographies of South African land reform* (pp. 79–99). Springer.
https://doi.org/10.1007/978-3-030-51129-6_5

CEZHRANIČNÁ ENVIRONMENTÁLNA SPOLUPRÁCA V EURÓPSKEJ ÚNII: ANALÝZA BIOSFÉRICKÝCH REZERVÁCIÍ AKO NÁSTROJOV EKOLOGICKEJ INTEGRÁCIE

RÓBERT KIRÁLY

Institute of Political Science
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
E-mail: robert.kiraly@unipo.sk

Abstract:

The paper focuses on the analysis of cross-border cooperation in the field of environmental policy through a comparative assessment of three biosphere reserves: Mura–Drava–Danube, the Eastern Carpathians, and the Danube Delta. The research is grounded in the concept of multi-level governance and is conducted using qualitative analysis of primary and secondary sources. The aim is to identify key factors influencing the success of joint management, coordination, and stakeholder participation. The findings reveal varying levels of institutionalization and actor involvement across the reserves, as well as their respective contributions to fulfilling the objectives of the European Green Deal.

Keywords:

Biospheric reservation, cross-border cooperation, environmental policy, multi-level governance.

Úvod

Problematika ochrany životného prostredia predstavuje jednu z kľúčových výziev 21. storočia. Polykrízový charakter environmentálnych hrozieb – od klimateckej zmeny cez úby-

tok biodiverzity až po degradáciu ekosystémov – si vyžaduje koordinované úsilie na viacerých úrovniach správy a v rôznych sektoroch. Európska únia sa v reakcii na tieto výzvy stala globálnym lídrom v oblasti ekologickej transformácie, čo sa odráža aj v podpore cezhraničných environmentálnych iniciatív. Tie majú osobitný význam najmä v prípade území, ktoré presahujú národné hranice, no zároveň zdieľajú spoločné prírodné dedičstvo.

Jedným z nástrojov takejto spolupráce sú cezhraničné biosférické rezervácie, ktoré fungujú ako modelové územia pre aplikáciu princípov trvalo udržateľného rozvoja, ochrany prírody a viacúrovňového riadenia (multi-level governance). Predkladaný príspevok sa zameriava na komparatívnu analýzu troch cezhraničných biosférických rezervácií v priestore Európskej únie – Mura–Dráva–Dunaj, Východné Karpaty a Dolný Dunaj. Tieto rezervácie boli vybrané zámerne (*purposive sampling*), pričom rozhodujúcimi kritériami výberu boli ich cezhraničný charakter, ekologický význam, rôzna miera inštitucionalizácie a rozdielna úroveň implementácie environmentálnych politík.

Cieľom príspevku je analyzovať, do akej miery a akým spôsobom tieto rezervácie naplňujú princípy efektívnej cezhraničnej spoluprá-

ce, a akú úlohu pritom zohráva kvalita koordinácie, spoločného manažmentu, participácie samospráv, občianskej spoločnosti a akademických inštitúcií. Výskum je postavený na kvalitatívnej expertne-komparatívnej analýze, založenej na spracovaní primárnych a sekundárnych informačných zdrojov. Tie tvorili najmä strategické a projektové dokumenty, výročné správy, odborné publikácie, a podklady medzinárodných organizácií (napr. UNESCO, WWF, EÚ, ...).

Zámerom je nielen identifikovať rozdiely v implementačných modeloch biosférických rezervácií, ale aj pomenovať faktory, ktoré prispievajú k vyššej efektivite environmentálneho riadenia v cezhraničnom kontexte. Príspevok zároveň reflektuje, ako a v akej miere tieto rezervácie naplňajú ciele Európskej zelenej dohody.

Cezhraničná environmentálna spolupráca

Cezhraničná spolupráca sa stáva čoraz významnejším nástrojom riešenia spoločných výziev, ktoré presahujú rámec jednotlivých štátov a administratívnych hraníc. V oblasti environmentálnej politiky nadobúda osobitný význam, keďže environmentálne problémy sú svojou povahou transnacionálne a ich efektívne riešenie si vyžaduje koordinovaný prístup viacerých aktérov. Práve v tomto kontexte sa ukazuje ako dôležité uvažovať o cezhraničnej spolupráci nie iba ako o technickom či projektovom nástroji, ale ako o súčasť širšieho systému viacúrovňového riadenia (*multi-level governance* – MLG). Model MLG predstavuje flexibilný rámec verejnej správy, v ktorom sa zodpovednosť za tvorbu a implementáciu politik delí medzi nadnárodnú, národnú, regionálnu aj miestnu úroveň. Takýto prístup umožňuje väčšiu inklúziu, sieťové prepojenie aktérov a koordináciu naprieč sektormi i štátmi. V oblasti environmentálnej spolupráce – a osobitne v cezhraničnom priestore – sa tento model osvedčuje najmä pri riešení komplexných problémov, ktoré presahujú právomoci jednej administratívnej jednotky. Cezhraničná environmentálna spolupráca tak v sebe spája viacero dimenzií – geografickú, inštitucionálnu aj politickú – a v optimálnom prípade sa opiera o synergiu medzi samosprávami, štátnou správou, občianskou spoločnosťou, akademickým sektorom a súkromnými aktérmi. V rámci tejto kapi-

toly preto najskôr predstavíme teoretické východiská cezhraničnej spolupráce s dôrazom na jej environmentálny rozmer, aby sme následne mohli reflektovať, ako sa tieto koncepty uplatňujú v konkrétnych formách kooperácie a inštitucionálnych riešeniach na úrovni prihraničných regiónov.

Koncept cezhraničnej spolupráce v kontexte environmentálnej politiky

Cezhraničná spolupráca (*cross-border cooperation*, CBC) predstavuje formu spolupráce medzi aktérmi nachádzajúcimi sa na oboch stranách štátnej hranice, ktorých cieľom je riešiť spoločné problémy, rozvíjať vzájomné väzby a podporovať harmonický rozvoj prihraničných regiónov. V dnešnom polykrízovom období je takáto forma kooperácie o to dôležitejšia, nakoľko aj v dôsledku globalizácie máme mnohé problémy zdieľané. Obzvlášť je to viditeľné pri kríze ochrany životného prostredia, kde spolupráca medzi aktérmi nielen environmentálnej politiky je nevyhnutná pre efektívnejšie zmierňovanie/riešenie problémov.

Cezhraničná spolupráca tak má viaceré formy. Spomenúť môžeme CBC medzi makroregionálnymi celkami, štátmi, ale aj samosprávami či obcami/mestami. Do procesu CBC ďalej môžeme zaradiť aj kooperáciu s občianskou spoločnosťou, vedecko-vzdelávacími inštitúciami či v neposlednom rade so súkromným sektorom. Samotná typológia CBC je však oveľa rozmanitejšia, pričom môže byť členená podľa rôznorodých kritérií. Ide napríklad o nasledovné delenie:

- 1) CBC podľa inštitucionálnej úrovne – na základe tohto kritéria rozoznávame neformálnu spoluprácu (t. j. bez dlhodobej stratégie/akčných plánov. Zväčša ide napríklad o krátkodobé športové, kultúrne, osvetové a iné podujatia); formálnu resp. projektovú spoluprácu (tá je založená na konkrétnych projektoch, ktoré majú jasne zadefinované ciele, partnerov, rozpočet – napr. program Interreg); inštitucionalizovanú spoluprácu (tu radíme napríklad euroregiony či EGTC, ktoré disponujú vlastnou právnou subjektivitou a riadiacou štruktúrou).
- 2) CBC podľa obsahového zamerania – tu môžeme rozlišovať CBC na základe konkrétnych cieľov resp. projektového za-

merania. V kontexte nášho výskumu môžeme uviesť ako príklad environmentálnu CBC, kde radíme aj kooperáciu naprieč biosférickými rezerváciami.

- 3) CBC podľa teritoriálneho rozsahu – tu môžeme rozlíšiť bilaterálnu (t. j. medzi dvoma cezhraničnými subjektmi) a v súvislosti s nami skúmanou problematikou multilaterálnu CBC, kde sú zapojení viac ako dvaja cezhraniční aktéri (Gerfert, 2009, s. 15 – 21; Cross, 2025).

Na základe uvedeného možno konštatovať, že v oblasti ochrany životného prostredia predstavuje CBC koordinovaný súbor aktivít a inštitucionálnych väzieb medzi subjektmi pôsobiacimi v prihraničných regiónoch rôznych štátov, ktorých cieľom je spoločná správa prírodných zdrojov, ochrana biodiverzity a podpora udržateľného rozvoja.

CBC v environmentálnom kontexte často presahuje rámec bilaterálnych dohôd a čoraz častejšie nadobúda multilaterálny charakter, čo môžeme vidieť aj v rámci nami vybraných prípadových štúdií. Dochádza tak k prepájaniu viac ako dvoch regiónov, resp. cezhraničných subjektov, a to s cieľom reflektovať ekologické celky, ktoré nerešpektujú politické hranice. Táto forma spolupráce si podľa nášho názoru vyžaduje synergické pôsobenie viacerých úrovní správy – od európskej po miestnu – a aktívne zapojenie samospráv, občianskej spoločnosti, vedecko-výskumných inštitúcií a súkromného sektora. V prípade cezhraničných biosférických rezervácií CBC vytvára inštitucionálny rámec pre integrovanú environmentálnu správu v rámci tzv. ekoregiónov, čím posilňuje schopnosť reagovať na spoločné výzvy v oblasti klímy a biodiverzity.

Koncept multi-level governance v kontexte cezhraničnej spolupráce v environmentálnej politike

V teoretickom rámci nášho príspevku považujeme za dôležité priblížiť koncept tzv. *multi-level governance* (MLG), teda viacúrovňového riadenia, ktorý zohráva významnú úlohu aj v prípade skúmanej problematiky. MLG možno definovať ako model verejnej správy, v rámci ktorého sú rozhodovanie a implementácia politík rozdelené medzi viaceré úrovne správy vecí verejných – nadnárodnú, národnú, regionálnu a lokálnu. Kľúčovým prvkom tohto

prístupu je koordinácia a zdieľanie zodpovednosti medzi jednotlivými úrovňami a aktérmi, často naprieč štátmi a sektorovým usporiadaním (Jensen, 2015).

Z perspektívy environmentálnej politiky ide o flexibilnejší a inkluzívnejší prístup než tradičný štátocentrický model, pretože umožňuje rozptýlenie moci, prepojenie verejných a súkromných subjektov, či uplatnenie sieťového typu riadenia. MLG je teda systém, v ktorom autorita ani zodpovednosť nie sú koncentrované na jednej centrálnej úrovni, ale rozdelené medzi viacero vertikálnych i horizontálnych štruktúr verejnej správy.

V odbornej literatúre rozlišujeme dva základné typy viacúrovňového vládnutia:

- 1) Typ I – Stabilné a teritoriálne organizované riadenie:

Tento model sa vyznačuje jasne definovanými kompetenciami medzi úrovňami verejnej správy. Ide o hierarchický systém, v ktorom má každá úroveň správy svoje presné úlohy. V prípade environmentálnej politiky možno ako príklad uviesť implementáciu smernice EÚ o kvalite pitnej vody určenej pre ľudskú spotrebu, kedy Európska komisia iniciuje právny rámec, ktorý následne transponuje národná legislatíva, implementuje sa cez krajské štruktúry a napokon realizuje na lokálnej úrovni. Tento model je zároveň v súlade s princípom subsidiarity, čo predpokladá efektívnejšie dosahovanie pozitívnych výsledkov.

- 2) Typ II – Flexibilné, problémovo orientované riadenie:

Tento model je charakteristický sieťovou štruktúrou a vzniká ad hoc, s cieľom riešiť konkrétny problém. Kompetencie sa môžu prekrývať a pôsobenie aktérov nie je teritoriálne striktne vymedzené. Ide o typické usporiadanie v cezhraničnej spolupráci, najmä v oblasti ochrany životného prostredia, kde sa vyžaduje koordinácia viacerých aktérov z rôznych štátov a úrovní. Príkladom sú cezhraničné biosférické rezervácie, ktoré spájajú verejnú správu, výskumné inštitúcie a občiansku spoločnosť v úsilí o spoločnú správu ekosystémov (Hooghe – Marks, 2001, s. 4-9).

Tieto rezervácie preto z nášho pohľadu predstavujú praktickú manifestáciu typu II

viacúrovňového riadenia, v ktorom dochádza k prekonaniu štátnych hraníc a zároveň k prepájaniu inštitucionálnych rámcov EÚ, národných vlád, samospráv i miestnych aktérov. V takto chápanom modeli je MLG predpokladom pre efektívnu environmentálnu správu území, ktoré sú síce ekologicky jednotné, no administratívne fragmentované. Cezhraničná spolupráca, ako súčasť tohto usporiadania, tak umožňuje adresovať environmentálne výzvy v logike transnacionálneho a viacúrovňového riadenia, ktoré reflektuje komplexitu súčasných ekologických kríz.

Záverom podkapitoly tak možno ešte uviesť, že v rámci environmentálnej politiky zohráva Európska únia kľúčovú úlohu v systéme viacúrovňového riadenia nielen ako legislatívny normotvorca, ale aj ako poskytovateľ finančných a inštitucionálnych nástrojov – najmä prostredníctvom programov ako Interreg, nástroja EGTC či podpory UNESCO biosférických rezervácií. Napriek výhodám, ktoré MLG prináša, však nemožno opomenúť ani výzvy, s ktorými sa tento model stretáva. Patria sem predovšetkým právne a administratívne rozdiely medzi štátmi, asymetrie v kapacitách zapojených aktérov či v neposlednom rade absencia záväzných mechanizmov koordinácie. V čase prehlbujúcej sa klimatickej a ekologickej krízy sa však MLG javí ako jeden z najrelevantnejších prístupov k efektívnemu riadeniu zložitých environmentálnych problémov, ktoré presahujú hranice štátov, sektorov i kompetencií jednotlivých aktérov.

Biosférické rezervácie ako nástroje cezhraničného environmentálneho manažmentu

V poslednej teoretickej podkapitole si priblížime samotné biosférické rezervácie, ktoré tvoria základ nášho výskumu. Cezhraničnú biosférickú rezerváciu možno charakterizovať ako špecifický typ biosférickej rezervácie, ktorá je uznávaná programom UNESCO MAB. Rozprestiera sa na území buď dvoch, alebo viacerých krajín, pričom je vytvorená za účelom podpory ochrany biologickej rozmanitosti, podpory princípu trvalo udržateľného rozvoja, či v neposlednom rade v súvislosti s podporou vedecko-vzdelávacích aktivít na cezhraničnom území. Je dôležité poznamenať, že cezhraničné biosférické rezervácie prepájajú prírodné územia s kultúrnymi. Tieto územia sú síce ekolo-

gicky jednotné, avšak sú rozdelené politicky – a to prostredníctvom štátnej hranice. Účelom týchto rezervácií je tak aj poskytovať modely integrovaného manažmentu prírodných zdrojov, ako aj inštitucionalizovať cezhraničnú environmentálnu kooperáciu (What, 2025).

Cezhraničné biosférické rezervácie sú založené na tzv. tripartitnej zóne (Tripartite zone). Tú tvoria:

- 1) Jadrová zóna (*Core area*) – v nej platí prísna ochrana prírody
- 2) Pásmo zmierňovania (*Buffer zone*) – tá disponuje obmedzeným využívaním, napr. môžeme v nej realizovať vedecko-výskumné aktivity
- 3) Prechodová zóna (*Transition zone*) – tá slúži na hospodársko-komunitné aktivity, avšak v súlade s princípom udržateľnosti, resp. ochrany prírody (What, 2025).

Biosférické rezervácie sú tak striktne rozdelené zonáciou, čo pri správnom nastavení environmentálneho manažmentu môže umožniť dynamickejšiu kombináciu prísnej ochrany prírody s výskumnými a komunitno-hospodárskymi aktivitami. Zonácia tak vytvára rámec, kde môžeme regulovať ľudskú aktivitu podľa stupňa ekologickej citlivosti územia. Aj vďaka tomuto modelu spravovania území možno konštatovať, že biosférické rezervácie sú nepochybne inovatívnym nástrojom ekologickej integrácie, ktorý dokáže prepájať ochranu životného prostredia na jednej strane, s hospodársko-komunitným rozvojom územia na strane druhej. A to všetko v rámci jedného územného celku.

Cezhraničné biosférické rezervácie môžeme typologicky rozdeliť na 3 základné skupiny, a to podľa úrovne ich inštitucionalizácie:

- a) Formálne uznané cezhraničné biosférické rezervácie (tzv. *UNESCO-recognized CBR's*) – sú spoločne nominované viacerými štátmi, a oficiálne uznané ako jednotný celok. Disponujú spoločným manažmentom, koordináciou i inštitucionálnou štruktúrou. Ako príklad môžeme uviesť jeden z objektov nášho výskumu, a to Mura-Dráva-Dunaj
- b) Koordinované, avšak oddelene uznané CBR – tie sú charakteristické tým, že každý štát disponuje svojou vlastnou národnou rezerváciou, avšak dochádza ku koordinácii a cezhraničnej spolupráci.

Táto CBC má častokrát podobu rôznych memoránd o spolupráci, či spoločných projektov. Ako príklad môžeme uviesť Východné Karpaty (SK-PL-UA), ktoré sú takisto objektom nášho výskumu v praktickej časti príspevku.

- c) Neformálne biosférické cezhraničné rezervácie – tie možno definovať na základe zdieľaného prírodného územia, avšak tu sa ešte len uvažuje o spoločnej nominácii/kooperácii. Zatiaľ teda nedisponujú nejakou inštitucionálnou štruktúrou, avšak môžu byť prítomné počiatočné znaky cezhraničnej spolupráce. Ako príklad môžeme uviesť rôzne oblasti rieky Dunaj, ktoré sú mimo rámca MAB.

Na základe uvedeného tak môžeme záverom konštatovať, že cezhraničné biosférické rezervácie spájajú ekologické, politické, ekonomické i sociálne dimenzie v priestore, kde sa stretávajú rôzne právne predpisy, jazyky, národné/národnostné identity či národnostné/lokálne záujmy. V praxi tak môžu predstavovať vzor pre cezhraničnú implementáciu environmentálnych cieľov Európskej únie (napr. Európskeho ekologického dohovoru), pričom zároveň vytvárajú – pri správnom manažmente – pozitívne príklady viacúrovňového riadenia v praktickom živote.

Analýza cezhraničných biosférických rezervácií ako nástrojov ekologickej integrácie

V tejto časti práce pristupujeme k analýze vybraných prípadových štúdií cezhraničných biosférických rezervácií, ktoré predstavujú konkrétne formy uplatňovania environmentálnych politík v rámci viacúrovňového a transnacionálneho riadenia. Prvým analyzovaným príkladom je biosférická rezervácia Mura-Dráva-Dunaj, ktorá predstavuje unikátny model rozsiahlej ekologickej spolupráce piatich štátov. Táto rezervácia sa vyznačuje vysokou mierou inštitucionalizácie, koordinovaného manažmentu a participácie rozmanitých aktérov – od miestnych samospráv až po medzinárodné výskumné inštitúcie. Prípad MDD tak umožňuje identifikovať kľúčové faktory úspešnej environmentálnej kooperácie v cezhraničnom priestore a zároveň slúži ako referenčný

rámec pre porovnanie s ďalšími rezerváciami analyzovanými v nasledujúcich častiach.

Analýza cezhraničnej biosférickej rezervácie Mura-Dráva-Dunaj (Mura-Drava-Danube)

Cezhraničná biosférická rezervácia Mura-Dráva-Dunaj patrí medzi najväčšie a z hľadiska ekológie najvýznamnejšie CBR na európskom kontinente. Oficiálne bola uznaná organizáciou UNESCO v roku 2021 ako prvá 5-štátna biosférická rezervácia na svete. Rozprestiera sa tak na území Rakúska, Slovinska, Chorvátska, Maďarska i Srbska, a pokrýva viac ako 930 000 hektárov územia pozdĺž riek Mura, Dráva a Dunaj. Ide tak o ekologicky jednotný riečny systém, ktorý disponuje vysokou biologickou rozmanitosťou, pričom zároveň patrí medzi významné záplavové a mokradňové územie. Celkovo túto oblasť nazývame aj ako „EuroAmazonka“ (European Amazon), a to z dôvodu vysokej prírodnej hodnoty. Lokalita je známa viacerými chránenými vtáčimi i rybáciami druhmi, a zohráva kľúčovú rolu v ochrane vodných zdrojov, pôdy, zelených migračných koridorov či pri adaptácii na klimatické zmeny. V kontexte nášho výskumu môžeme uviesť, že je to pozitívny modelový príklad viacúrovňového, nadnárodného a environmentálneho riadenia, a to s participáciou rôznorodých aktérov verejnej i súkromnej sféry (Mura, 2025).

Tabuľka 1 Cezhraničná biosférická rezervácia Mura-Dráva-Dunaj

Skúmané kritérium	Stav
Počet kooperujúcich štátov	5
Rok oficiálneho uznania rezervácie	2021
Spoločný manažment	Áno
Úroveň koordinácie	Vysoká
Podpora z európskych programov	Áno
Zapojenie samospráv	Intenzívne
Participácia občianskej spoločnosti	Silná
Ciele tzv. Green deal	Prítomné
Prítomnosť výskumných centier/univerzít	Áno

Zdroj: vlastné spracovanie autora

Z dát v rámci tabuľky 1 vyplýva, že cezhraničná biosférická rezervácia Mura-Dráva-Dunaj je „najmladšia“ z nami vybraných objektov, pričom zároveň ju ale tvorí najväčší počet štátov. Základom spoločného manažmentu, resp. koordinovaného prístupu pri správe tohto územia, bola politická deklarácia o vytvorení tejto rezervácie už v roku 2011, pričom tento krok bol organizáciou UNESCO potvrdený

v roku 2021. Spoločný manažment v praxi znamená napríklad spoločný plán zonácie územia, ďalej zriadenie spoločných riadiacich štruktúr pri správe rezervácie, či napríklad aj spoločná implementácia environmentálnych akčných plánov a projektov. Ide tak nepochybne o formu viacúrovňového riadenia, ktorá umožňuje efektívnejší boj za ochranu životného prostredia. Na to nadväzuje aj vysoká úroveň koordinácie členských štátov rezervácie, ktorá zahŕňa už zmienenú deklaráciu o koordinovanom manažmente, ďalej vysokú úroveň koordinácie pri plánovanej zonácii územia, spoločnú realizáciu koordinovaných projektov ako Interreg či LIFE RESTORE v kontexte ochrany prírody a obnovy riečnych ekosystémov, či v neposlednom rade aj založenie spoločného orgánu MDD Coordination Board, ktorého úlohou je vykonávanie dohľadu nad implementáciou strategických spoločných cieľov (Maier, 2024; Mura, 2025; The Amazon, 2021; Mohl, 2025; Future, 2025; Ministerial, 2011).

V súvislosti s európskymi projektmi môžeme uviesť aktuálne projekt LIFE RESTORE for MDD (2023-2028) zameraný na obnovu lužných lesov a riečnych ekosystémov, či projekt Restoring the Amazon of Europe (2022 – 2027) zameraný na obnovu biotopov a udržateľné hospodárenie v rezervácii. Za zmienku stojí aj nedávno skončený projekt Interreg Danube Transnational Programme – Lifeline MDD (2020-2022), ktorého cieľom bolo zlepšiť kvalitu riečneho koridoru (Projects, 2025; LifelineMDD, 2022; Restoring, 2025).

Za pozitívum môžeme označiť aj vysokú mieru participácie samosprávnych celkov. Zástupcovia regiónov i miest v rámci rezervácie majú možnosť spolurozhodovať pri prijímaní politík, a to prostredníctvom platformy MDD Coordination Board. Niektoré samosprávy majú dokonca vypracované konkrétne environmentálne plány, ktoré sú v súlade s politikou biosférickej rezervácie. Ako príklad môžeme uviesť tzv. Plán rozvoja Medimurskej župy (pozn. autora HR) do roku 2027, ďalej Dunajsko-Drávsky národný park kde participujú maďarské mestá Baja a Mohács, či slovinské mestá Murská Sobota a Lendava, ktoré participujú pri implementácii environmentálnych opatrení v rámci NATURA 2000 (Duna, 2025; Natura, 2023; Overview, 2025; Medjimurska, 2025).

Okrem samospráv je silne zastúpená aj občianska spoločnosť. Ide o dlhodobú a aktívnu participáciu mimovládneho sektora do správy, vzdelávania, výskumu či samotnej ochrany prírody. Dôkazom je aj samotná organizácia UNESCO, ktorá zapojenie občianskej spoločnosti v tejto rezervácii vníma ako jednu z kľúčových predností. Ako príklady dobrej praxe môžeme uviesť napríklad aktívnu účasť organizácie WWF, ale aj aktívnu participáciu miestnych environmentálnych organizácií, akými sú Drava Federation či Zveza družtev Moja Mura. V neposlednom rade zohráva významnú úlohu aj zapojenie lokálnych miestnych komunít s ich vlastnými regionálnymi špecifikami (Stojanović a kol., 2024; Drava, 2025; Zveza, 2025; Lucius, 2021).

Ďalším parametrom na ktorý sa náš výskum zameriava je súlad environmentálnej politiky biosférickej rezervácie s cieľmi Európskeho ekologického dohovoru. Na základe získaných údajov možno konštatovať, že v prípade oblasti Mura-Dráva-Dunaj súlad môžeme vidieť hneď na niekoľkých miestach. Ako prvý spoločný cieľ možno uviesť obnovu a ochranu biologickej rozmanitosti, kde môžeme vnímať snahu o ochranu mnohých biotopov európskeho významu. Takisto rezervácia chráni aj samotné migračné koridory, ktoré sú kľúčové pri ochrane nielen ohrozených živočíšnych druhov. Rezervácia ďalej prispieva k adaptácii na zmenu klímy, a to prostredníctvom zvyšovania retenčnej kapacity oblasti. Ide o nevyhnutné opatrenie v kontexte zadržiavania vody v krajine a k podpore stabilného hydrologického cyklu. Na boj proti klimatickým zmenám oblasť využíva aj koncepty ekoturizmu či udržateľnej mobility (napr. cez projekt Amazon of Europe Bike Trail) (Discover, 2025).

Posledným skúmaným kritériom je prítomnosť univerzít, resp. vedecko-výskumných inštitúcií v rezervácii. Na základe nami zistených skutočností možno konštatovať, že v cezhraničnej biosférickej rezervácii Mura-Dráva-Dunaj participuje niekoľko takýchto pracovísk. Spomenúť môžeme napríklad viedenskú BO-KU University, ktorá je hlavným vedeckým partnerom v projekte LifeLine MDD. Ďalej tu participuje Univerzita Josipa Juraja Strossmayera v chorvátskom Osijeku, ktorá sa zameriava na výskum hydrologických zmien v oblasti, Univerzita v slovinskom Maribore monitoruje stav a migráciu živočíšnych druhov na rieke

Mura, a v neposlednom rade tu je prítomný aj maďarský Balaton-felvidéky Národný park, ktorý sa podieľa na výskume a ochrane prírody aj v časti MDD (Living, 2025; Lóczy – Ciglič, 2019; Tadič a kol., 2022; Life, 2025).

Analýza cezhraničnej biosférickej rezervácie Východné Karpaty (East Carpathians)

Cezhraničnú biosférickú rezerváciu Východné Karpaty možno charakterizovať ako jednu z prvých CBR v Európe. Rozprestiera sa na území troch štátov – Slovenska, Poľska a Ukrajiny, pričom zaujímavosťou je, že bola uznávaná organizáciou UNESCO postupne. Konkrétne v rokoch 1992 (Poľsko), a napokon v roku 1998 Slovensko a Ukrajina. Jej oficiálne deklarovanie ako trojštátnej cezhraničnej biosférickej rezervácie sa uskutočnilo v roku 1998. Oblasť má aktuálne cca 2132 km², pričom zahŕňa rozsiahle karpatské horské ekosystémy disponujúce vzácnymi i ekologicky významnými lesnými, lúčnymi a napokon aj mokradňovými biotopmi. Východné Karpaty tak majú vysokú mieru biodiverzity, a sú tak domovom pre vzácne/ohrozené druhy, ako napr. zubor či rys ostrovid. Špecifikom tejto rezervácie je aj to, že je charakteristická nízkou hustotou obyvateľstva, čo možno prepojiť s minimálnym antropogénnym zásahom. Územie tak predstavuje cenný priestor pre vzdelávaco-akademické účely, nakoľko sú tam zachované jedinečné prírodné zákonitosti (Biosférická, 2025).

Tabuľka 2 Cezhraničná biosférická rezervácia Východné Karpaty

Skúmané kritérium	Stav
Počet kooperujúcich štátov	3
Rok oficiálneho uznania rezervácie	1998
Spoločný manažment	Nie
Úroveň koordinácie	Nízka
Podpora z európskych programov	Áno
Zapojenie samospráv	Nízka
Participácia občianskej spoločnosti	Nízka
Ciele tzv. Green Deal	Áno
Prítomnosť výskumných centier/univerzít	Obmedzená

Zdroj: vlastné spracovanie autora

Z dát v rámci tabuľky 2 vyplýva relatívne nízka aktivita/kooperácia členských štátov (najmä v komparácii s predchádzajúcou rezerváciou). Toto konštatovanie resp. dáta vychádzajú z viacerých dôvodov, ktoré sú v hodnotiacich správach opakovane konštatované. Dôvody slabšej inštitucionálno-organizačnej pre-

pojenosti môžeme badať napríklad v neexistencii spoločnej riadiacej štruktúry. To znamená, že každá členská krajina si spravuje svoju časť biosférickej rezervácie. De facto tak stále ide o 3 oddelené národné biosférické rezervácie, ktoré status „cezhraničná“ získali až dodatočne. Dodnes však tento deficit nebol odstránený. Rovnako chýba aj právna dohoda o spoločnom manažmente. Koordinácia štátov dochádza skôr na úrovni projektovej spolupráce či memorandách. Samostatným problémom sa javí aj legislatívno-inštitucionálna nejednotnosť skúmaného prostredia. Inými slovami, Slovensko a Poľsko ako členské štáty Európskej únie majú, na rozdiel od Ukrajiny, rozdielnu legislatívu, úroveň správy chránených území, ako aj rozdielne financovanie z eurofondov. Za problematické takisto môžeme označiť relatívne nízku frekvenciu spoločných projektov. Pri komparácii s rezerváciou Mura-Dráva-Dunaj ide o značný nepomer. V prvej spomínanej oblasti prebehli/bežia desiatky projektov, kdežto v oblasti Východné Karpaty ide prevažne iba o bilaterálne projekty medzi členskými štátmi. Aj tie sa navyše zameriavali skôr na ochranu živočíšnych druhov (napr. zubor) či na turistické značenie trás, avšak nezameriavali sa na systémové a komplexné riadenie rezervácie ako celku¹² (Gič, 2025; Záverečná, 2017 s. 5-6; Predbežná, 2016 s. 20; Mamedova – Miklós, 2018).

S tým súvisí aj financovanie. Na jednej strane síce možno konštatovať, že rezervácia Východné Karpaty disponuje aj finančnými prostriedkami z Európskej únie (napr. už zmienený Interreg či Nórske fondy), avšak na strane druhej ide skôr o mikroprojekty, resp. projekty

¹ V tomto kontexte možno spomenúť slovensko-ukrajinský projekt financovaný z Nórskeho fondov s názvom „Ochrana prírody ako príležitosť pre regionálny rozvoj“, či slovensko-poľský projekt „MBR Východné Karpaty – naše spoločné dedičstvo.“ Aj keď tieto projekty nepochybne prispeli k posilneniu ochrany prírody v danej lokalite, tak stále nejde o komplexné projekty zamerané na správu rezervácie Východné Karpaty ako celku (Projekty, 2017; Ochrana, 2018).

² Intenzitu bilaterálnej kooperácie medzi Slovenskom a Poľskom navyše komplikujú niektoré faktory. Hoc ide o krajiny Európskej únie, tak stále je tu prítomná variabilita podmienok prihraničných regiónov. Ako uvádza J. Tej a A. Krasnodebski: „možnosti predpokladanej spolupráce sú určitou mierou podmienené potenciálom krajiny a z neho vyplývajúcich funkcií“ (Tej-Krasnodebski, 2014, s. 23).

na bilaterálnej úrovni. Absencia spoločnej koordinácie a inštitucionálneho rámca je jednou z prekážok vypracovania a realizácie spoločných multilaterálnych projektov.³

Nízku účasť môžeme badať aj pri participácii lokálnych územno-správnych jednotiek. V rámci rezervácie Východné Karpaty neexistuje spoločný manažment, kde by mohli byť tieto zložky verejnej správy zapojené. Mestá/obce síce môžu byť zapojené do spolupráce v rámci aj zmienených projektov, avšak nejde o dlhodobú multilaterálnu a koordinovanú spoluprácu. Navyše chýba aj sieťovanie samospráv v rámci Východných Karpát. Absentujú spoločné stretnutia, podujatia či spoločné platformy na vzájomnú výmenu skúseností (Gič, 2025; Mamedova – Miklós, 2018 s. 72; Vitališová a kol., 2021; NAJWYŻSZA, 2017 s. 11-13).

Rovnako nedostatky môžeme vnímať aj pri participácii občianskej spoločnosti. Hoci v cezhraničnej biosférickej rezervácii Východné Karpaty existuje určitá úroveň občianskej aktivity (najmä v oblasti turizmu a kultúrneho dedičstva), jej vplyv na environmentálne riadenie a strategické plánovanie rezervácie je obmedzený. Participácia nie je systematicky podporovaná ani inštitucionalizovaná, a preto je oprávnené ju v komparatívnej perspektíve hodnotiť ako nízku. Navyše tu absentujú silné lokálne ekologické siete s dlhodobým dosahom a kvalitným mediálnym pokrytím.

Nízke zastúpenie v rezervácii majú navyše aj univerzity, resp. vedecko-výskumné centrá. Absentuje tu systém kooperácie medzi univerzitami a manažmentom územia na spôsob BOKU Wien a LifeLine MDD. Pri komparácii Východných Karpát s MDD možno uviesť, že tu absentuje väčší rozsah dokumentovaného výskumu, pričom aktuálny výskum sa skôr zameriava na štúdie chránených území, ktoré pod Východné Karpaty spadajú. Na základe prehľadu oficiálnych dokumentov a verejne dostupných údajov možno konštatovať, že sa univerzity a vedecko-výskumné inštitúcie explicitne nevyskytujú ako partneri alebo aktéri v rámci riadiacich štruktúr, cezhraničných projektov či strategických dokumentov biosférickej rezervácie Východné Karpaty. Táto absencia

dokladov o aktívnej akademickej participácii preto umožňuje kvalifikovane predpokladať, že zapojenie univerzitného sektora je v tomto prípade nízke až marginálne.

Posledným sledovaným faktorom je súlad cieľov/politik rezervácie vo vzťahu k Európskemu ekologickému dohovoru. Tu môžeme konštatovať, že tu vidíme niekoľko prienikov. Prvým z nich je podpora ochrany biodiverzity. Vo Východných Karpatoch sa nachádzajú rozsiahle územia európskeho významu (NATURA 2000), ktoré chránia špecifické karpatské biotopy. V tomto kontexte nemožno neopomenúť ani územia národných parkov, ktoré sú súčasťou rezervácie. Menovite ide o NP Poloniny, poľské Bieszczady či ukrajinský Užanskij. Druhým cieľom je podpora adaptácie na zmenu klímy. Karpaty sú totiž svojimi pralesnými zónami významným stabilizátorom mikroklimy, pričom sú zároveň dôležitou zásobárňou vody, čo zlepšuje retenčnú schopnosť oblasti. Ich ochrana a rozvoj tak môžu prispieť k dosiahnutiu európskeho cieľa o uhlíkovej neutralite do roku 2050.

Analýza cezhraničnej biosférickej rezervácie Dolný Dunaj (*Danube Delta Biosphere Reserve*)

Posledná analýza zahŕňa cezhraničnú biosférickú rezerváciu s názvom Dolný Dunaj. Ide o jednu z ekologicky najcennejších a ekologicky najcitlivejších oblastí európskeho kontinentu. Nachádza sa v deltovom území rieky Dunaj, a to na území štátov Rumunska, Ukrajiny a Bulharska. Rezervácia bola uznaná organizáciou UNESCO už v roku 1990, avšak rozmer cezhraničnej spolupráce nadobudla od roku 1998. Deltu Dunaja označujeme aj za najväčšiu mokraď v Európe, pričom je druhou najväčšou delťou kontinentu (po rieke Volga). Územie má mimoriadnu ekologickú hodnotu, pričom zahŕňa viac než 5500 km² mokradí, jazier, kanálov či v neposlednom rade plávajúcich ostrovov. Nachádza sa tam viac ako 300 druhov vtákov a 45 druhov sladkovodných rýb. Mnohé z nich sú chránené nielen na európskej, ale aj globálnej úrovni. Zaujímavou charakteristikou územia je aj to, že Dolný Dunaj predstavuje kľúčovú zastávku pre sťahované vtáctvo na trase medzi Afrikou a Európou (Danube, 2025).

³ Tieto prekážky boli identifikované aj v rámci výskumu SFPA, ktorý analyzoval cezhraničné projekty medzi Slovenskom a našim východným susedom (Benčák a kol., 2023).

Tabuľka 3 Cezhraničná biosférická rezervácia Dolný Dunaj

Skúmané kritérium	Stav
Počet kooperujúcich štátov	3
Rok oficiálneho uznania rezervácie	1990
Spoločný manažment	Iba v rámci projektov
Úroveň koordinácie	Stredná
Podpora z európskych programov	Áno
Zapojenie samospráv	Stredne intenzívne
Participácia občianskej spoločnosti	Aktívna na lokálnej úrovni
Ciele tzv. Green Deal	Áno
Prítomnosť výskumných centier/univerzít	Áno

Zdroj: vlastné spracovanie autora

Pri pohľade na dáta v tabuľke 3 môžeme konštatovať, že úroveň kooperácie je výraznejšia ako v prípade Východných Karpát, avšak v niektorých aspektoch zaostáva za MDD. Pri pohľade na spoločný manažment možno uviesť, že síce je prítomný, avšak nie je tak komplexne rozvinutý, ako v prípade MDD. Ide o dôležité konštatovanie, nakoľko práve to je jedným z dôvodov, prečo tieto oblasti fungujú skôr na báze národných inštitúcií. Neexistuje tu teda stály riadiaci orgán na báze *MDD Coordination Board*, avšak sú tu prítomné ad hoc pracovné skupiny koordinujúce predovšetkým implementáciu európskych projektov. Za dôležité však považujeme zmieniť prítomnú Medzinárodnú komisiu pre ochranu Dunaja (ICPDR), ktorá dokáže koordinovať spoluprácu členských štátov. Nejedná sa však o plnohodnotný manažment oblasti Dolného Dunaja ako celku. Dochádza tu teda k interakcii jednotlivých aktérov na báze sieťovania, avšak absentuje tu spoločný manažérsky orgán. Je to však intenzívnejšia a kvalitnejšia spolupráca, než tomu bolo vo Východných Karpatoch (Dohovor, 1998).

V súvislosti s podporou európskych programov možno uviesť, že je tu prítomných niekoľko projektov a iniciatív, ktoré podporujú implementáciu environmentálnych opatrení. Ako príklady môžeme uviesť *Interreg Danube Transnational Programme* zameraný na podporu cezhraničnej spolupráce v oblasti, pričom v kontexte ekologickej integrácie k nemu patrí iniciatíva *DanubeParksConnected*, ktorého úlohou bolo spájať chránené územia pozdĺž tejto rieky (Overcoming, 2025; DANUBE-parksCONNECTED, 2019).

Ďalej možno spomenúť program LIFE, vďaka ktorému sa realizujú projekty na ochra-

nu biotopov (napr. *Rewilding Danube Delta*). Zaujímavou iniciatívou je aj *Horizon Europe – Danube River Basin Lighthouse*, ktorého úlohou je posilniť ochranu rýb, a to vrátane ich migračných trás. Poslednou významnou iniciatívou, ktorú sme sa rozhodli zvoliť, je *EU Strategy for the Danube Region* (EUSDR), ktorá podporuje spoluprácu a koordináciu medzi štátmi v dunajskom regióne, a to v oblastiach ako energetika, doprava, socioekonomický rozvoj či v neposlednom rade ochrana životného prostredia.

Môžeme tak vidieť, že v porovnaní s rezerváciou Východné Karpaty existuje v Dolnom Dunaji niekoľko európskych projektov, ktoré podporujú (nielen) cezhraničné environmentálne politiky v rezervácii ako jednotnom celku (About, 2025; Danube, 2024; Rewilding, 2025).

Ďalším kritériom je miera participácie miestnych samosprávnych celkov. Tu sme zvolili hodnotenie „stredne intenzívna“, nakoľko síce možno konštatovať, že samosprávy sú zapojené do politík Dolného Dunaja, avšak miera ich participácie nie je rovnomerne rozložená, pričom má skôr projektový, než inštitucionálny charakter. Ako príklad pozitívnej praxe však môžeme uviesť rumunské mesto Tulcea, ukrajinské Vilkovo či bulharskú Silistru, ktoré participovali na niekoľkých európskych projektoch, ako je Interreg DTP či *Danube Delta Integrated Sustainable Development Strategy*. Avšak, podobne ako vo Východných Karpatoch, ani tu neexistuje spoločná platforma (ako tomu bolo v prípade MDD Coordination Board), ktorá by prepojila a zapojila samosprávy na úrovni celej biosférickej rezervácie. Samostatným problémom sa tu javí opäť aj ukrajinský partner, ktorý ako nečlenská krajina Európskej únie, nedokáže plnohodnotne rozvíjať aktivity v Dolnom Dunaji tak, ako to robia Rumunsko či Bulharsko. Rôznorodá kompetenčná, finančná či inštitucionálna úroveň členských štátov EÚ a Ukrajiny je teda prekážkou aj v prípade Dolného Dunaja, nakoľko je tým ovplyvnená aj samotná hranica. Ako uvádza M. Lačný: „[...] Najlepšiu perspektívu pre rozvoj cezhraničnej spolupráce vykazujú pohraničné regióny s inkluzívnym charakterom hranice, schopné využiť komplementarity susediacich pohraničných regiónov. Limitovaný rozsah a intenzita cezhraničnej spolupráce je naopak typická pre pohraničné regióny s uzavretým charakterom hranice, s obmedzenými zdrojmi, obmedzenou

inštitucionálnou kapacitou a kompetenciami miestnych samospráv.“ (Lačný, 2023, s. 22; Romania, 2025).

Rovnako stredne intenzívna participácia je aj pri analýze mimovládneho sektora, resp. občianskej spoločnosti. V kontexte našej rezervácie môžeme uviesť príklady dobrej praxe spočívajúce v práci organizácií, ako sú *WWF Romania* (tá kooperuje pri projekte *LIFE for Danube Delta*), či *NGO Rewilding Ukraine*, ktorej aktivity spočívajú pri pomoci obnovovať biodiverzitu v ukrajinskej časti delty. Občiansky sektor tak plní významnú úlohu, avšak musíme konštatovať, že nie je geograficky rovnomerne rozdelená a navyše je iba projektovo viazaná. Negatívom je takisto to, že tu absentuje spoločná platforma, ktorá by dokázala združovať a koordinovať prácu jednotlivých organizácií v prospech správy rezervácie ako celku. V rezervácii Mura-Dráva-Dunaj tak organizácie pôsobia dlhodobejšie, disponujú silnejším konzultačným hlasom pri rozhodovaní, a do práce sa aktívne zapájajú všetkých 5 štátov. V prípade Dolného Dunaja ide predovšetkým o Rumunsko. V konečnom dôsledku, ako sme už uviedli, aj samotná organizácia UNESCO oceňuje participatívny prístup občianskej spoločnosti v MDD, kdežto pri Východných Karpatoch a Dolnom Dunaji takého hodnotenie chýba. Aj napriek tomu ale vnímame prítomnosť občianskeho sektora v tejto rezervácii pozitívne (WWF, 2025; Rewilding, 2025a).

V súvislosti s kritériom prepojenia s cieľmi Európskeho ekologického dohovoru možno konštatovať, že aj v tejto rezervácii vnímame niekoľko prepojení s týmto makroregionálnym paktom. Ako príklady môžeme uviesť podporu ochrany biodiverzity, nakoľko sa v Dolnom Dunaji implementujú opatrenia na ochranu mokradí, rastlinných a živočíšnych druhov, migračných trás či lužných lesov. Navyše, rezervácia je súčasťou siete NATURA 2000. Rozvoj Dolného Dunaja má priaznivý dopad aj pri adaptácii na klimatické zmeny, nakoľko delta Dunaja má vysokú retenčnú schopnosť, čo má pozitívny dopad na mikroklimu a hydrologický cyklus. Posledným významným prvkom je podpora sociálnej inklúzie, resp. rozvoj periférnych regiónov. Nakoľko delta Dunaja je po ekonomickej stránke skôr slabší región, tak vďaka rôznym európskym projektom sa zlepšuje infraštruktúra, služby, ako aj samotná životná úroveň v kontexte rozvoja tzv. ekotu-

rizmu. To je v súlade s európskym cieľom „Just Transition“, ktorého rolou je zlepšovať sociálno-ekonomický stav prostredníctvom environmentálnej transformácie (The Just, 2025).

Posledným kritériom je participácia univerzít, resp. vedecko-výskumných pracovísk. Tu možno konštatovať, že je intenzívnejšia a kvalitnejšia ako v prípade Východných Karpát. Spomenúť môžeme napríklad rumunskú Univerzitu Dunărea de Jos v Galați, ktorá spolupracuje s *Danube Delta Biosphere Reserve Authority* v oblasti výskumu vodného hospodárstva. Ako príklad dobrej praxe možno uviesť aj rumunský *National Research and Development Institute for the Danube Delta* (INCDDD) v Tulcei, ktorý je jedným z hlavných vedeckých partnerov v projektoch financovaných z programu LIFE a ďalších európskych iniciatív. Participácia bulharských a ukrajinských vedecko-výskumných pracovísk je ale nižšia. Opäť tak platí, ako v prípade participácie občianskej spoločnosti, že najaktívnejším členom cezhraničnej rezervácie je Rumunsko. Výskum tu teda prebieha, avšak je skôr fragmentovaný a naviazaný na národné časti rezervácie. Pri komparácii s MDD tak absentuje koordinovaná výskumná os, ako to bolo v prípade BOKU-Osijek-Maribor. Takisto možno pri komparácii spomenúť, že v Dolnom Dunaji univerzity a vedecko-výskumné pracoviská participujú predovšetkým na projektoch, kdežto pri MDD sú súčasťou rozhodovacích štruktúr samotnej rezervácie. Aj napriek tomu ale hodnotíme mieru participácie týchto inštitúcií pozitívne, obzvlášť pri porovnaní s Východnými Karpátami (International, 2025; Research, 2025).

Záver

Cieľom tohto príspevku bolo analyzovať úroveň a kvalitu cezhraničnej spolupráce v oblasti environmentálnej politiky na príklade troch biosférických rezervácií nachádzajúcich sa v priestore Európskej únie: Mura-Dráva-Dunaj, Východné Karpaty a Dolný Dunaj. Tieto rezervácie predstavujú jedinečný príklad transnacionálnych ekologických území, ktorých správa je postavená na princípoch viacúrovňového riadenia a spoločnej ochrany prírodného dedičstva. Výskum ukázal, že cezhraničné biosférické rezervácie môžu slúžiť ako efektívny nástroj ekologickej integrácie, no ich úspešnosť je priamo závislá od miery inštituci-

onalizácie, aktívneho zapojenia miestnych aktérov a stability koordinačných mechanizmov. Najvyššiu úroveň spoločného manažmentu, koordinácie a participácie aktérov vykazuje biosférická rezervácia Mura-Dráva-Dunaj. V tomto prípade ide o dobre ukotvenú multilaterálnu spoluprácu piatich krajín, ktorá je podporená politickou deklaráciou, existenciou spoločného riadiaceho orgánu (*MDD Coordination Board*), ako aj intenzívnou prítomnosťou samospráv, občianskej spoločnosti a akademického sektora. Rezervácia zároveň preukázateľne napĺňa viacero cieľov Európskej zelenej dohody – od obnovy biodiverzity, cez zadržiavanie vody v krajine, až po rozvoj ekoturizmu a výskumu. Ide o modelový príklad viacúrovňového environmentálneho riadenia, ktoré je flexibilné, sieťové a schopné reagovať na rôznorodé ekologické výzvy.

Na opačnej strane spektra stojí cezhraničná biosférická rezervácia Východné Karpaty. V jej prípade výskum potvrdil výrazne nižšiu mieru koordinácie, absenciu spoločného riadiaceho rámca a limitovanú participáciu kľúčových aktérov – najmä univerzít, mimovládnych organizácií a samosprávnych celkov. Spolupráca je prevažne projektová, ad hoc, a často obmedzená na národné štruktúry jednotlivých štátov. Napriek vysokým prírodným hodnotám rezervácie absentuje systematická vízia a strategické plánovanie, čo oslabuje jej potenciál naplňať cezhraničné environmentálne ciele.

Biosférická rezervácia Dolný Dunaj zaujíma medzi týmito dvoma pólmi strednú pozíciu. Spolupráca medzi Rumunskom, Bulharskom a Ukrajinou existuje, realizuje sa niekoľko cezhraničných projektov (Interreg, LIFE, Rewilding), samosprávy a univerzity sú zapojené do realizácie opatrení, no neexistuje jednotný inštitucionalizovaný rámec, ktorý by rezerváciu držal pohromade ako integrovaný celok. Silnejšia spolupráca existuje najmä medzi Rumunskom a Ukrajinou, bulharská strana je menej aktívna. Výskum ukázal, že potenciál tejto rezervácie je vysoký, no pre jeho plné využitie bude potrebné posilniť strategickú koordináciu a vytvoriť spoločný rámec manažmentu a plánovania.

Praktický význam tejto štúdie spočíva v identifikovaní konkrétnych faktorov, ktoré podmieňujú úspešnosť cezhraničnej environmentálnej spolupráce: silné politické ukotvenie, existencia riadiacich štruktúr, aktívna

účasť samospráv, podpora zo strany občianskej spoločnosti a prepojenie s výskumným sektorom. Tieto poznatky môžu slúžiť ako základ pre formulovanie verejných politík, rozvoj nových projektov alebo posilnenie existujúcich rezervácií. Štúdia zároveň poukazuje na potrebu zdieľania dobrej praxe medzi rezerváciami, ako aj na význam vytvárania spoločných výskumných platforiem, ktoré by mohli slúžiť ako zdroj poznania, dát a odporúčaní pre politických aktérov na rôznych úrovniach.

Do budúcnosti odporúčame zamerať pozornosť na dve hlavné oblasti: 1) vytvorenie jednotnej cezhraničnej metodiky pre hodnotenie výkonnosti biosférických rezervácií a 2) posilnenie platformy pre transfer poznatkov a participáciu miestnych komunít. Len prostredníctvom prepojenia inštitúcií, politiky, vedy a praxe môžeme dosiahnuť efektívnu ochranu životného prostredia v prihraničných regiónoch a naplňať environmentálne ciele Európskej únie.

Literatúra

- About EUSDR. (2025). *About the EU Strategy for the Danube Region*. Retrieved May 20, 2025, from <https://danube-region.eu/about/>
- Benčák, O., et al. (2023). *Bezpečná a inkluzívna hranica medzi Slovenskom a Ukrajinou: Faktory ovplyvňujúce cezhraničnú spoluprácu*. Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku n.o.
- Biosférická rezervácia Východné Karpaty. (2025). *Biosférická rezervácia Východné Karpaty*. Retrieved May 20, 2025, from <https://www.sopsr.sk/web/?cl=1602>
- Cross-Border Cooperation. (2025). *European Neighbourhood Policy – Cross-Border Cooperation*. Retrieved May 20, 2025, from https://enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy/cross-border-cooperation_en
- Danube Delta. (2025). *Danube Delta Biosphere Reserve*. Retrieved May 20, 2025, from <https://www.unesco.org/en/mab/danube-delta>
- DANUBE parks CONNECTED. (2019). *Bridging the Danube Protected Areas towards a Danube Habitat Corridor*. Retrieved May 20, 2025, from <https://dtp.interreg-danube.eu/approved-projects/danubeparksconnected>

- Danube river basin lighthouse – Protection and restoration of migratory fish habitats. (2024). Retrieved May 20, 2025, from <https://www.horizon-europe.gouv.fr/danube-river-basin-lighthouse-protection-and-restoration-migratory-fish-habitats-37206>
- Dohovor o ochrane Dunaja. (1998). *Convention for the protection of the Danube*. Retrieved May 20, 2025, from <https://eur-lex.europa.eu/SK/legal-content/summary/convention-for-the-protection-of-the-danube.html?fromSummary=20>
- Discover Amazon of Europe by cycling along Mura, Drava and Danube. (2025). Retrieved May 20, 2025, from <https://aobiketrail.com/>
- Drava Federation (Dráva Szövetség). (2025). Retrieved May 20, 2025, from <https://www.oneworld365.org/company/drava-federation-drava-szovetseg>
- Duna-Drava National Park Directorate. (2025). Retrieved May 20, 2025, from <https://www.ddnp.hu/en>
- Future restoration works in the Mura River Basin of the 5-country Biosphere Reserve Mura-Drava-Danube (TBR MDD). (2025). Retrieved May 20, 2025, from <https://sdgs.un.org/partnerships/future-restoration-works-mura-river-basin-5-country-biosphere-reserve-mura-drava>
- Gerfert, S. (2009). *Cross-border cooperation: Transforming borders* [Bachelor's thesis, University of Twente]. Retrieved May 20, 2025, from https://essay.utwente.nl/60149/1/BSc_S_Gerfert.pdf
- Gič, M. (2025). *Medzinárodná biosférická rezervácia Východné Karpaty (Transboundary biosphere reserve)*. Retrieved May 20, 2025, from https://worldprotectedareas.sopsr.sk/wp-content/uploads/2022/01/Vychodne_Karpaty.pdf
- Hooghe, L., & Marks, G. (2001). *Types of multi-level governance*. Retrieved May 20, 2025, from <https://eiop.or.at/eiop/pdf/2001-011.pdf>
- International projects. (2025). Retrieved May 20, 2025, from <https://ddni.ro/wps/international-projects/>
- Jensen, M. (2015). *Multilevel governance theory*. Retrieved May 20, 2025, from <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep02152.5.pdf>
- Lačný, M. (2023). *Cezhraničná spolupráca v kontexte regionálneho rozvoja slovensko-ukrajinského pohraničia: Úvod do komparatívneho výskumu pohraničných regiónov*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove.
- LifelineMDD. (2022). *Protecting and restoring ecological connectivity in the Mura-Drava-Danube river corridor through cross-sectoral co-operation*. Retrieved May 20, 2025, from <https://dtp.interreg-danube.eu/approved-projects/lifelinemdd>
- Life Restore for MDD. (2025). Retrieved May 20, 2025, from <https://www.bfn.hu/en/projekt/life-restore-for-mdd>
- Living rivers, living sediment, living cooperation. (2025). Retrieved May 20, 2025, from <https://boku.ac.at/oekb/hyam/projekte/lifelinemdd>
- Lóczy, D., & Ciglič, R. (2024). Nature conservation: Environmental problems and solutions. In *Geography of Slovenia* (pp. 343–365). Springer. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-92816-6_19
- Lucius, I. (2021). *World's first 5-country biosphere reserve will benefit people and nature in the "Amazon of Europe"*. Retrieved May 20, 2025, from <https://wwfcee.org/what-we-do/freshwater/worlds-first-5-country-unesco-biosphere-reserve-finally-officially-designated>
- Maier, J. (2024). *Restoring the "Amazon of Europe"*. Retrieved May 20, 2025, from https://www.europeangreenbelt.org/news/restoring-the-amazon-of-europe?utm_source=chatgpt.com
- Mamedova, Y., & Miklós, L. (2018). *Manažment cezhraničného chráneného územia Východné Karpaty v Slovenskej republike a na Ukrajine*. Retrieved May 20, 2025, from https://publikacie.uke.sav.sk/sites/default/files/2018_1_ES_67-78_Mamedova_Miklos.pdf
- Međimurska županija. (2025). *Plan razvoja Međimurske županije do 2027. godine*. Retrieved May 20, 2025, from https://medjimurska-zupanija.hr/strateski-dokumenti/?utm_source=chatgpt.com

- Ministerial declaration on the preparation of the establishment of the "Mura-Drava-Danube Transboundary Biosphere Reserve" (MDD-TBR). (2011). Retrieved May 20, 2025, from <https://www.tbpa.net/docs/agreements/Declaration%20preparation%20creation%20TBR%20Mura%20Drava%20Danube.pdf>
- Mohl, A. (n.d.). *Case study: Ecological corridors in ecological networks*. Retrieved May 20, 2025, from <https://conservationcorridor.org/ccsg/what-we-do/projects-and-activities/guidelines/case-studies/mura-drava-danube/>
- Mura-Drava-Danube UNESCO Transboundary Biosphere Reserve. (2025). Retrieved May 20, 2025, from https://wwfint.awsassets.panda.org/downloads/danube_drava_mura_factsheet.pdf
- Najvyšší kontrolný úrad Slovenskej republiky. (2016). *Predbežná štúdia ku kontrolnej akcii Medzinárodnej biosférickej rezervácie „Východné Karpaty“*. Retrieved May 20, 2025, from https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=437050#11_0
- Najvyšší kontrolný úrad Slovenskej republiky. (2017). *Záverečná správa*. Retrieved May 20, 2025, from <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=450574>
- Najwyższa Izba Kontroli. (2017). *Funkcjonowanie Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie”*. Retrieved May 20, 2025, from <https://www.nik.gov.pl/kontrola/wyniki-kontroli-nik/pobierz,nik-p-17-095-rezerwat-karpaty-wschodnie-2,typ,kk.pdf>
- Natura 2000. (2023). *Management programme of the period 2023–2028*. Retrieved May 20, 2025, from https://natura2000.gov.si/fileadmin/user_upload/Dokumenti/LIFE_IP_NATURA_SI/Rezultati/PUN_2023-2028_sprejet/PUN_2023-2028_angl/Natura2000_ANG.pdf
- Ochrana prírody ako príležitosť pre regionálny rozvoj. (2018). Retrieved May 20, 2025, from <https://www.sopsr.sk/norsky-projekt/index.php?id=3>
- Overcoming barriers, creating opportunities. (2025). Retrieved May 20, 2025, from <https://interreg-danube.eu/>
- Overview of the implemented activities. (2025). Retrieved May 20, 2025, from https://www.wetman.si/project-pilot-areas/mura-oxbow-lakes-near-petisovci/overview-of-the-implemented-activities?utm_source=chatgpt.com
- Projects. (2025). Retrieved May 20, 2025, from <https://www.amazon-of-europe.com/projects/>
- Projekty Interreg V-A Poľsko-Slovensko 2014–2020. (2017). Retrieved May 20, 2025, from <https://projekty.plsk.eu/sk/projekty/projekt/102>
- Research domains. (2025). Retrieved May 20, 2025, from <https://ddni.ro/wps/>
- Restoring the Amazon of Europe. (2025). Retrieved May 20, 2025, from <https://www.amazon-of-europe.com/projects/elsp/>
- Rewilding Danube Delta. (2025). Retrieved May 20, 2025, from <https://rewilding-danube-delta.com/>
- Rewilding Ukraine. (2025a). Retrieved May 20, 2025, from <https://rewilding-europe.com/tag/rewilding-ukraine/>
- Romania: Danube Delta Integrated Sustainable Development Strategy. (2025). Retrieved May 20, 2025, from <https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/Feature%20Story/ECA/Romania/Webpage%20-%20Danube%20Delta%20Integrated%20Sustainable%20Development%20Strategy%20NOV-DEC14%20FOR%20PDF.pdf>
- Stojanović, V., Vujičić, M., Besermenji, S., & Mijatov, M. (2024). Evaluating the importance of cultural heritage in a biosphere reserve: The case of Croats (Šokci) local community in the Mura-Drava-Danube Biosphere Reserve (Vojvodina), Serbia. *Socijalna Ekologija*, 33(3), 257–279.
- Tadić, L., et al. (2022). Potential climate impacts of hydrological alterations and discharge variabilities of the Mura, Drava, and Danube Rivers on the natural resources of the MDD UNESCO Biosphere Reserve. *Climate*, 10(10), Article 139.

- <https://www.mdpi.com/2225-1154/10/10/139>
- Tej, J., & Krasnodebski, A. (2014). Vývoj názorov na problémy cezhraničnej spolupráce na severe Prešovského samosprávneho kraja. In V. Benč & V. Dudinský (Eds.), *Výzvy a príležitosti pre rozvoj slovensko-poľskej cezhraničnej spolupráce* (pp. 23–31). Krosno: Arete sp.
- The Amazon of Europe: World's first 5-country biosphere reserve. (2021). Retrieved May 20, 2025, from https://wwfcee.org/pdf_collections/13/TBR_MDD_factsheet_2021_09_09.pdf
- The Just Transition Mechanism: Making sure no one is left behind. (2025). Retrieved May 20, 2025, from https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/finance-and-green-deal/just-transition-mechanism_en
- Vitališová, K., Miňová, L., & Vaňová, A. (2021). Súčasný problémy rozvoja biosférických rezervácií v Slovenskej republike. *Journal of Economics and Social Research*, 22(2), 51–66.
- What are biosphere reserves? (2015). Retrieved May 20, 2025, from <https://www.unesco.org/en/mab/wnbr/about#:~:text=Biosphere%20reserves%20are%20learning%20places>
- WWF-Romania. (2025). Retrieved May 20, 2025, from <https://wwfcee.org/our-offices/romania>
- Zveza Društev Moja Mura. (2025). Retrieved May 20, 2025, from <https://moja-mura.si/>

Štúdia je čiastkovým výstupom projektu APVV-21-0057 Slovensko-ukrajinská cezhraničná spolupráca počas a po pandémie COVID-19: faktory a perspektívy, dopad na politiky.

LIMITY PRIAMEJ DEMOKRACIE V PRAXI: PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA MIESTNEHO REFERENDA V MESTÁCH BRATISLAVA A KOŠICE

VERONIKA DŽATKOVÁ – JANA VOLOCHOVÁ

Department of Public Policy and Theory of Public Administration
Faculty of Public Administration
Pavol Jozef Šafárik University in Košice
E-mail: veronika.dzatkova@upjs.sk

Department of Public Law Disciplines
Faculty of Public Administration
Pavol Jozef Šafárik University in Košice
E-mail: jana.volochova@upjs.sk

Abstract:

One of the fundamental prerequisites for a modern and effective democratic system is a civil society that actively influences public affairs. The paper aims to examine the relationship between democratization and active citizenship, as well as to analyse potential obstacles to citizens' access to direct democracy, specifically in the context of changes in the functioning of local referendums in the cities of Bratislava and Košice. The study's findings confirm that heterogeneity in opportunities and a variety of participation possibilities are crucial for fostering trust in democratic institutions.

Keywords:

Crisis elements of representative democracy, direct democracy, local referendum, participation.

Úvod

Jedna z aktuálnych výziev politologickej obce si kladie otázku: Akým spôsobom eliminovať krízové prvky zastupiteľskej demokracie vo forme averzie a apatie k politike, politikom

či politickým inštitúciám a zvýšiť zaujímanie sa občanov o veci verejné od lokálnej až po národnú úroveň? Zdôvodnenie dôležitosti otázky je možné interpretovať rôzne, avšak v kontexte politologického uhla pohľadu máme na mysli elementárny predpoklad každej modernej demokratickej spoločnosti, ktorá v sebe zahŕňa efektívnu občiansku spoločnosť plniacu funkciu sprostredkovateľa občianskych záujmov medzi aktérmi rozhodovacieho procesu a verejnosťou. Inými slovami je možno vnímať intervenciu občanov do sféry rozhodovacieho procesu ako jednu zo základných súčastí demokratického rozhodovania založeného na zabezpečení diverzity názorových stanovísk zo strany spoločnosti. Následne stav občianskej spoločnosti predstavuje pomyselné zrkadlo rozdelenia občanov na politicky aktívnych a pasívnych.

V kontexte aktuálneho celospoločenského diania sa k danej otázke pridala nutnosť ochrany demokracie resp. potreby starania sa o demokraciu. Slovom A. Norval (2016) demokratmi sa musíme stávať dennodenne svojim vlastným pričinením, na ktoré nadväzuje ambícia príspevku analyzovať mieru prepojenia

medzi aktívnym občianstvom a demokratickou politickým systémom.

Aktivitu občanov v rámci miestnej úrovne je možné realizovať prostredníctvom efektívneho nástroja priamej demokracie t. j. referenda, ktoré spĺňa požiadavku týkajúcu sa schopnosti priblíženia občana k demokratickému rozhodovaciemu procesu.

Objektom skúmania predloženého príspevku sú zmeny fungovania miestneho referenda v mestách Bratislava a Košice, konkrétne vychádzajúc z najnovšej právnej úpravy, miestne referendum a referendum mestskej časti nahrádza rozhodnutie mestského zastupiteľstva, resp. miestneho zastupiteľstva, za predpokladu, že sa ho zúčastní aspoň taký počet oprávnených voličov, aký sa zúčastnil posledných volieb do príslušného zastupiteľstva.

Na základe uvedeného je cieľom analýzy zmeny fungovania miestneho referenda odvíjajúca sa od miery účasti občanov vo voľbách do zastupiteľstva, a to najmä v kontexte pretrvávajúcej nízkej účasti občanov v miestnych voľbách, ktoré vplyvom aktuálnej úpravy predstavujú kľúčový aspekt úspešnosti vybraného nástroja priamej demokracie.

Pozícia politickej participácie v demokratickom systéme

Elementárnym predpokladom dobre fungujúceho demokratického zriadenia je existencia efektívnej občianskej spoločnosti a v nej obsiahnutá občianska i politická participácia, pričom pri charakterizovaní ich odlišnosti sa odvolávame na interpretáciu D. Ruedina (2007), podľa ktorého sú aktivity politickej participácie súčasťou občianskej participácie, avšak bez následného recipročného uplatnenia. Pre potreby príspevku svoju pozornosť zameriavame na politickú participáciu t. j. účasť občana vo voľbách alebo referendách. Slovom R. Dahla hovoríme o tzv. aktívnej dobrovoľnosti t. j. „[...] taká účasť kde by mohol spolupracovať každý občan, ktorý si to praje, nakoľko si to praje, a všetky hľadiská by pritom boli dosť rovnomerne zastúpené, nikto, kto by sa aktívne snažil by nenarazil na neprípustnosť úradov a nikto by nemal pocit, že mu je odopieraná rovná príležitosť k uplatneniu“ (Briška a kol., 2010, s. 96).

V európskom kontexte je demokracia chápaná ako želateľný jav, a to nie len väčšinou

spoločnosti, ale aj politickou obcou. Otázkou však ostáva, aké nároky sú na ňu kladené a aké výstupy sa od nej očakávajú (Spáč, 2010).

Autori Verhulst a Nijeboer uvádzajú, že čisto zastupiteľský systém nie je možné pokladať za pravý demokratický systém, pretože si vyžaduje zvolenie špičky, ktorá bude prijímať rozhodnutia a bude mať možnosť prijímať zákony, ktoré budú v rozpore s vôľou občanov. Adekvátnym spôsobom by mohol fungovať v prípade, ak ho odsúhlasí veľká väčšina občanov, ktorá sa navyše identifikuje najmä s jednou z existujúcich politických strán. V takomto prípade je čisto zastupiteľský systém primerane legitímny, nakoľko vyjadruje želanie občanov. Uvedený prípad bol v mnohých západných krajinách v 60. rokoch minulého storočia. Ako autori uvádzajú ďalej: „Časy sa zmenili. Väčšina občanov chce mať možnosť vyjadriť sa v referende a veľká väčšina sa už nestotožňuje bezvýhradne iba s jednou politickou stranou“ (Verhulst - Nijeboer, 2007, s. 15).

Prostredníctvom efektívnej participácie dochádza k vplyvu a ovplyvňovaniu verejnej politiky prostredníctvom implementácie do jej jednotlivých procesov, prípadne skrz vplyvu na aktérov rozhodovacieho procesu. Uvedeným spôsobom dochádza k naplneniu občianskej angažovanosti, ktorá sa spája s uhlom pohľadu verejnej politiky a na druhej strane názorové hľadisko politickej vedy sa zlučuje s nazeraním sa na participáciu ako na spôsob eliminovania krízových prvkov zastupiteľskej demokracie prejavujúcich sa o.i. celkovým poklesom legitimacy rozhodovacích procesov na regionálnej, národnej či nadnárodnej úrovni, a to konkrétne poklesom percentuálnej účasti občanov vo voľbách, znižujúcim sa počtom členskej základne v politických stranách, narastajúcou nedôverou a nezaujmom o politiku naprieč celou spoločnosťou, odcudzením politického procesu od občana (Watts, 2008). „Keď vychádzame z požiadavky, že demokracia má byť otvorená, možnosť participácie občana na politickom procese demonštruje aj stupeň demokratickosti daného politického systému. Ak sa systém zdráha, ak sa požiadavkou po zvýšení participácie radového občana cíti byť ohrozený, tak sa stal nedemokratickým. Požiadavka participácie je tak určitým korektívom pre demokraciu“ (Kulašik, 2005, s. 189).

Vstup občana do procesu rozhodovania je spätý s konceptom nového vládnutia gover-

nance podporujúceho občiansku angažovanosť i novú perspektívu vládnutia opierajúcu sa o analyzovanie vládnutia s porozumením reflektujúcim na spoločenské potreby a neustále prebiehajúce zmeny v spoločnosti (Peters, 2004). Podľa G. Hydéna (2004) hovoríme o koncepte nazerajúcom sa na riadenie za pomoci formálnych a neformálnych pravidiel regulujúcich verejný priestor, v ktorom existuje interakcia medzi ekonomickými, sociálnymi aktérmi a štátom za účelom dosiahnutia čo najviac efektívneho rozhodnutia.

Za nemenej dôležité je možné považovať participatívny aspekt konceptu *governance* založený na hodnote vstupu občana do procesu rozhodovania a s ním spojennej heterogenity na strane imputov do politického systému. Nový model vládnutia poskytuje priestor pre existenciu a vplyv rôznych aktérov rozhodovania vo verejnej sfére (Cavaye, 2005). Napriek proklamovaným pozitívnym účinkom konceptu *governance* a implementácii rôznych aktérov do rozhodovacích procesov, sa koncept nesnaží o zrušenie štátnej intervencie, ale podstata jeho vymedzenia tkvie v snahe o zmenu jej foriem (Kooiman, 1993). Eliminovaním monopolného postavenia štátu v oblasti rozhodovania a posilnením občianskej spoločnosti a rôznorodosti participujúcich na rozhodovacom procese dochádza k výraznému posilneniu miery demokracie. „Zvyšovaním počtu participujúcich občanov dochádza k zvyšovaniu miery legitimacy politického rozhodovania (kvantitatívny rozmer participácie) a zvyšovaním počtu možností politickej participácie občanov zasa k zvyšovaniu miery demokratickosti politického systému (kvalitatívny rozmer participácie)“ (Briška a kol., 2010, s. 96).

Pozitívny pohľad na participáciu zároveň opierame o stanovisko M. Warrena (1992), ktorý benefity aktívnej účasti na verejnom živote zdôvodňuje v nasledujúcich bodoch:

- politické kompetencie občanov sú výsledkom pôsobenia politických inštitúcií
- nárast príležitostí sebauvedomovania občana
- zvyšovanie participácie vyúsťujúce do nárastu demokracie
- aktivita občana na verejnom dianí rezultujúca do zníženia konfliktnosti
- občiansky aktivizmus prinášajúci vyššiu mieru akceptovateľnosti a spoluzodpovednosti za prijaté rozhodnutia.

Na základe uvedených skutočností dochádza k potvrdeniu paralely medzi zvyšovaním miery demokracie a nárastom počtu participujúcich na rozhodovacom procese. Inými slovami efektívna občianska spoločnosť a v nej zahrnutá participácia dokážu fungovať iba v demokratickom štáte založenom na právnom princípe, z toho vyplýva, že ak dochádza k oslabovaniu občianskej spoločnosti, stáva sa slabšou aj demokracia.

Dôležitosť aktívneho prístupu k občianstvu a rôznym formám participácie s cieľom ovplyvnenia a zefektívnenia rozhodovacieho procesu a následného zlepšenia budúceho stavu v spoločnosti so sebou nesie aj potenciál uskutočniteľnosti sociálnej zmeny.

K sociálnej zmene dochádza, ak v spoločnosti identifikujeme zmenu štruktúry fungovania spoločenských foriem a procesov. Pričom pod zmenou štruktúry máme na mysli zmenu týkajúcu sa veľkosti, zloženia či organizovania spoločnosti. K jej sprievodným znakom je možno priradiť aj reformný charakter zmeny, ktorý by mal byť prioritne upriamený na zlepšenie stavu v budúcnosti (Búzik - Strapcová - Zeman, 2008).

K základným faktorom sociálnej zmeny patria biologické, technologické, demografické, psychologické alebo legislatívne faktory, pričom posledný z uvedených budeme v nasledujúcej časti identifikovať na príklade zmien miestneho referenda.

Priama demokracia v praxi: miestne referendum v mestách Bratislava a Košice

Jedným zo základných prvkov demokratického režimu a práva občanov na správe vecí verejných predstavujú miestne spoločenstvá. Možno ich považovať za integrálnu súčasť demokratických princípov moderného štátu. Princíp územnej samosprávy predpokladá, že implementácia účasti obyvateľov na správe vecí verejných je najpriamejšia na lokálnej úrovni (Trellová, 2018).

Obecná samospráva, je v právnom a demokratickom štáte považovaná za základnú jednotku výkonu územnej samosprávy, ktorá dokáže efektívne reflektovať potreby vymedzeného územia a vie pružne a pohotovo reagovať na vzniknuté požiadavky a potreby obce. V obsahovom i pojmovom vymedzení počíta s realizáciou správy prostredníctvom seba, teda

všetkých, ktorých sa táto správa týka, resp. aspoň najväčšieho počtu spravovaných subjektov (Krunková, 2014). O samospráve môžeme hovoriť vtedy, ak sa tvorba zásadných rozhodnutí realizuje priamou participáciou všetkých subjektov, ktorí sú priamymi adresátmi prijímaných rozhodnutí. Takáto participácia sa uskutočňuje formami priamej demokracie, teda aj miestnym referendum, ktoré má svoje opodstatnenie v podmienkach územnej, no predovšetkým obecnej samosprávy. Možno konštatovať, že využívanie inštitútov priamej demokracie je ľahšie realizovateľné na menšom území, čím sa umocňuje i znak bezprostrednosti aktérov rozhodovania na prijímané rozhodnutie (Palúš - Jesenko - Krunková, 2010).

V zmysle Európskej charty miestnej samosprávy je základnou charakteristikou samosprávy jej výkon možnými alternatívnymi spôsobmi, t. j. zvolenými zástupcami miestneho spoločenstva a priamo občanmi daného spoločenstva. „Opodstatnenosť realizácie územnej samosprávy prostredníctvom foriem priamej demokracie odráža esenciu samosprávy ako takej a umožňuje difúziu jej teoretickej i reálnej podoby“ (Krunková, 2016, s. 82).

Zákon č. 460/1990 Zb. Ústava Slovenskej republiky (ďalej len „Ústava SR“) garantuje v čl. 2 ods. 1 občanom SR realizovať štátnu moc prostredníctvom svojich volených zástupcov alebo priamo. Ďalej špecifikuje v čl. 67 ods. 1 jednotlivé formy priamej demokracie (miestne referendum a zhromaždenie obyvateľov obce) na úrovni obce, ako jeden zo spôsobov výkonu samosprávy obce.

Zákonná úprava miestneho referenda je v slovenskom právnom poriadku zakotvená vo viacerých právnych predpisoch. Vo všeobecnej rovine upravuje miestne referendum zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o obecnom zriadení“). Dopĺňajúca právna úprava je obsiahnutá v ďalších právnych predpisoch, ktorými sú:

- zákon č. 377/1990 Zb. o hlavnom meste Slovenskej republiky Bratislave v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o meste Bratislava“),
- zákon č. 401/1990 Zb. o meste Košice v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o meste Košice“),
- zákon č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín v znení ne-

skorších predpisov (ďalej len „zákon o používaní jazykov národnostných menšín“),

- zákon č. 569/2007 Z. z. o geologických prácach (geologický zákon) v znení neskorších predpisov (ďalej len „geologický zákon“),
- zákon č. 44/1988 Zb. o ochrane a využití nerastného bohatstva (banský zákon) v znení neskorších predpisov (ďalej len „banský zákon“).

Zákon o obecnom zriadení rozlišuje dva druhy miestneho referenda. Obligatórne miestne referendum vyhlási obecné zastupiteľstvo o otázkach, ktorými sú: zlúčenie obcí, rozdelenie obcí alebo zrušenie obce; zmena názvu obce; odvolanie starostu obce (§13a ods. 3 písm. a); zmena označenia obce; alebo ak tak ustanovuje osobitný zákon. Obecné zastupiteľstvo je tiež povinné vyhlásiť referendum v prípade, ak ho o to požiada skupina obyvateľov obce petíciou v počte aspoň 30 % oprávnených voličov.

Fakultatívne miestne referendum môže obecné zastupiteľstvo vyhlásiť aj pred rozhodnutím o ďalších dôležitých otázkach samosprávy obce a o odvolaní starostu obce a to v prípade, ak jeho neprítomnosť alebo nespôsobilosť vykonávať funkciu starostu trvá dlhšie ako 6 mesiacov §11s ods. 4 a v § 13a ods. 3 písm. b). Konkrétne určiť, čo možno rozumieť pod dôležitou vecou samosprávy obce, bude závisieť od potrieb tej ktorej obecnej samosprávy, t. j. od jej veľkosti, počtu obyvateľov, rozpočtu obce, miery občianskej participácie i od tradície využívania priamych foriem demokracie pri rozhodovaní a výkone samosprávy (Tekeli, 2014).

Podľa §11a ods. 8 zákona o obecnom zriadení, je miestne referendum platné v prípade, ak sa na hlasovaní zúčastnila aspoň polovica všetkých oprávnených voličov a rozhodnutie bolo prijaté nadpolovičnou väčšinou platne odovzdaných hlasov. Pre platnosť výsledkov miestneho referenda musia byť uvedené podmienky splnené súčasne.

Dôvodom právnej úpravy miestneho referenda v zákone o meste Bratislava a zákone o meste Košice, je existencia samostatných zákonov a tiež i fakt, že len tieto dve mestá sa členia na mestské časti s vlastnou samosprávou a vlastnými orgánmi, v ktorých miestne refe-

rendum predstavuje jeden zo spôsobov usku- točňovania miestnej samosprávy.

Zákon o meste Košice v §8 upravuje povin- nosť mestského zastupiteľstva vyhlásiť miest- ne referendum: na základe petície skupiny obyvateľov mesta najmenej 30 % oprávnených voličov, na návrh aspoň 1/3 miestnych zastu- piteľstiev s uvedením dôvodu, o odvolaní sta- rostu mesta, ak sa na tom uzniesla 3/5 väčšina všetkých poslancov mestského zastupiteľstva, alebo ak to ustanoví osobitný právny predpis. Fakultatívne miestne referendum mohlo mest- ské zastupiteľstvo vyhlásiť aj pred rozhodnu- tím o ďalších dôležitých veciach samosprávy mesta.

Dôvodmi na vyhlásenie referenda mestskej časti podľa §8a sú petícia skupiny obyvateľov mestskej časti v počte najmenej 30 % oprávne- ných voličov, odvolanie starostu mestskej časti alebo prípady, ktoré ustanovuje štatút mesta Košice. Fakultatívne referendum mestskej časti vyhlási miestne zastupiteľstvo o ďalších dôle- žitých veciach samosprávy mestskej časti, ak sa na tom uznesie miestne zastupiteľstvo 3/5 väč- šinou všetkých poslancov.

Čo sa týka platnosti a záväznosti miestneho referenda alebo referenda mestskej časti, bola upravená vo všeobecnom právnom predpise - zákone o obecnom zriadení.

Rovnako ako je to v prípade mesta Košice, zákon o meste Bratislava upravuje miestne re- ferendum a referendum mestskej časti. Mestské zastupiteľstvo mesta Bratislava vyhlási miestne referendum ak ide:

- o návrh na zavedenie a zrušenie celo- mestskej dávky, návrh na zavedenie a zrušenie miestnej dane alebo celomest- ského poplatku, o ktorom sa musí na zá- klade uznesenia zastupiteľstva rozhod- núť miestnym referendom,
- o petíciu skupiny obyvateľov mesta v počte 20 % všetkých oprávnených voličov,
- o písomne podanú požiadavku aspoň 1/3 miestnych zastupiteľstiev s uvede- ním dôvodu,
- o prípad, ktorý ustanoví osobitný zákon.

Mestské zastupiteľstvo Bratislavy môže vy- hlásiť miestne referendum aj o iných dôleži- tých veciach celomestskej povahy za predpo- kladu, že s tým vysloví súhlas aspoň 1/3 miestnych zastupiteľstiev, alebo ak to umožňu- je štatút mesta.

Dôvodmi pre vyhlásenie obligatórneho re- ferenda mestskej časti upravuje § 9, a to:

- návrh na zmenu názvu mestskej časti, jej zlúčenie alebo rozdelenie mestskej časti alebo zmena hraníc,
- návrh na zavedenie alebo zrušenie verej- nej dávky mestskej časti, návrh na zave- denie alebo zrušenie miestneho poplat- ku, o ktorom sa musí na základe uznese- nia zastupiteľstva rozhodnúť referen- dom mestskej časti,
- petícia skupiny obyvateľov v počte 20 % všetkých oprávnených voličov, alebo as- poň 5000 zo všetkých oprávnených voličov,
- prípady, ktoré stanovuje štatút mesta ako povinné.

Miestne zastupiteľstvo má možnosť vyhlá- siť referendum mestskej časti o ďalších dôleži- tých otázkach, ktoré sa týkajú postavenia mest- skej časti, jej rozvoja alebo života jej obyvate- ľov.

Kvórum pre platnosť referenda mestskej časti bolo upravené len v prípade zavedenia alebo zrušenia miestneho poplatku a to, že rozhodnutie miestneho zastupiteľstva nahr- adzuje výsledok miestneho referenda, ak sa na ňom zúčastnilo aspoň 50 % oprávnených voličov.

Zákom č. 205/2023 Z. z. o zmene a dopl- není niektorých zákonov v súvislosti s refor- mou stavebnej legislatívy došlo k zmenám právnej úpravy v súvislosti s miestnym refe- rendom a referendom mestskej časti v Bratisla- ve a Košiciach. Predmetnou novelou došlo k významným zmenám analyzovaného inštitú- tu priamej demokracie.

V prípade mesta Košice došlo k zmene poč- tu obyvateľov mesta alebo mestskej časti, ktorí môžu iniciovať referendum prostredníctvom petície z 30 % všetkých oprávnených voličov na 20 % všetkých oprávnených voličov, pričom v prípade referenda mestskej časti, aspoň 2500 všetkých oprávnených voličov mestskej časti.

V oboch právnych predpisoch, teda aj záko- ne o meste Bratislava i v zákone o meste Košice došlo k doplneniu nových ustanovení, z nášho pohľadu významných ustanovení, ktoré stano- vili rozdielne podmienky pre platnosť mest- ského referenda i referenda mestskej časti, ako je upravené v zákone o obecnom zriadení.

Aktuálna právna úprava stanovuje, že miestne referendum a referendum mestskej

časti nahrádza rozhodnutie mestského, resp. miestneho zastupiteľstva, ak sa ho zúčastnil aspoň taký počet oprávnených voličov, aký sa zúčastnil volieb do príslušného zastupiteľstva, ktoré bezprostredne predchádzali jeho vyhláseniu, a ak bolo rozhodnutie prijaté nadpolovičnou väčšinou platných hlasov účastníkov referenda.

V danej súvislosti dávame do pozornosti opodstatnenosť nižšie uvedenej tabuľky, ktorá percentuálne znázorňuje voličskú účasť vo voľbách do orgánov samosprávy obcí v roku 2022 v jednotlivých mestských častiach mesta Bratislava a Košice, pričom viac ako nadpolovičnú voličskú účasť dosiahlo iba 5 mestských častí v Bratislave a 6 mestských častí v Košiciach. Z uvedeného vyplýva, že k zvýšeniu kvóra pre platnosť miestneho referenda v porovnaní s právnou úpravou zakotvenou v §11a ods. 8 zákona o obecnom zriadení dôjde len v tých mestských častiach, v ktorých volebná účasť ostatných voľbách do orgánov územnej samosprávy bola vyššia ako 50%.

Novým ustanovením je i negatívne vymedzenie predmetu miestneho referenda i referenda mestskej časti, podľa ktorého nemožno vyhlásiť referendum o rozpočte mesta, resp. mestskej časti.

Tabuľka 1 Porovnanie volebnej účasti vo voľbách do orgánov samosprávy v mestách Košice a Bratislava

Voľby do orgánov samosprávy obcí 2022 – mestské časti mesta Košice	
mestská časť	volebná účasť v %
Džungľa	29,05
Kavečany	59,09
Sever	30,8
Sídlisko Ťahanovce	27,36
Ťahanovce	29,6
Lorinčík	63,37
Luník IX	16,1
Myslava	53,22
Pereš	53,54
Poľov	75,02
Sídlisko KVP	31,28
Šaca	35,5
Západ	27,06
Dargovských hrdinov	25,26
Košická Nová Ves	45,74
Barca	47,06
Juh	29,49
Krásna	40,31
Nad Jazerom	30,37
Šebastovce	62,86
Vyšné Opátske	47,94

Staré mesto	31,96
Voľby do orgánov samosprávy obcí 2022 – mestské časti mesta Bratislava	
mestská časť	volebná účasť v %
Staré Mesto	38,07
Podunajské Biskupice	36,74
Ružinov	36,6
Vrakuňa	30,61
Nové Mesto	39
Rača	38,63
Vajnory	47,81
Devín	55,35
Devínska Nová Ves	39,5
Dúbravka	35,91
Karlova Ves	38,27
Lamač	48,13
Záhorská Bystrica	52,67
Čunovo	62,82
Jarovce	53,32
Petržalka	32,23
Rusovce	55,98

Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2022

V septembri 2023 iniciovala prezidentka konanie o súlade právnych predpisov, návrh číslo: 3003-2023-KPSR, podľa čl. 125 ods. 1 písm. a) Ústavy SR o súlade §8 ods. 3 a §9 ods. 3 zákona o meste Bratislava a §8 ods. a §8a ods. 4 zákona o meste Košice, ktoré Ústavný súd Slovenskej republiky uznesením sp. zn. PL. ÚS 13/2023 (ďalej len „uznesenie“) prijal na ďalšie konanie v celom rozsahu.

Prezidentka vo svojom návrhu na začatie konania o súlade právnych predpisov uviedla dôvody, kde vidí nesúlad predmetných ustanovení zákona s konkrétnymi článkami Ústavy SR.

Z uznesenia Ústavného súdu Slovenskej republiky vyplýva, že nesúlad napadnutých ustanovení zákona vidí v ich rozpore s princípmi demokratického a právneho štátu, a to z dôvodu ich diskriminačnej povahy.

Po prvé, predmetná právna úprava porušuje rovnosť hlasovacieho práva v referende, nakoľko priznáva inú váhu hlasom v referende obyvateľom mesta Bratislava a Košice inú váhu hlasu obyvateľov ostatných miest a obcí. Podľa navrhovateľky zákonodarca porušil princíp rovnosti v materiálnej rovine. V návrhu uvádza, že vo všetkých obciach okrem miest Bratislava a Košice a ich mestských častí, obyvatelia vedia, že pri vyhlásení miestneho referenda je pre jeho platnosť potrebné, aby sa na ňom zúčastnilo minimálne 50 % oprávnených voličov, a to bez ohľadu na volebnú účasť vo voľbách

do orgánov samosprávy obce. V prípade miest Bratislava a Košice musia obyvatelia zvažovať, že svojou účasťou vo voľbách ovplyvnia i kvórum pre platnosť výsledkov miestneho referenda vyhláseného po voľbách.

Druhým dôvodom je zavedenie tzv. plávajúceho kvóra pre platnosť miestneho referenda v Bratislave a Košiciach. Navrhovateľka k tejto otázke vo svojom návrhu uviedla „[...] plávajúce kvórum ako také nepovažujem z ústavnoprávneho pohľadu za problematické (hoci takúto právnu úpravu nepovažujem za správnu ani racionálnu, rešpektujem, že nie každá nespripravená či iracionálna právna úprava musí byť v rozpore s ústavou). S čím však nesúhlasím je, aby sa plávajúce kvórum uplatňovalo len v prípade dvoch najväčších slovenských miest, pričom pravidlá pre miestne referendum v ostatných obciach ostávajú nezmenené.

Tretím dôvodom je zjavný rozpor medzi deklarovaným cieľom predmetnej právnej úpravy, ktorým malo byť posilnenie volebného práva občanov v samospráve znížením kvóra pre platnosť miestneho referenda, s jej skutočným účinkom. Tento cieľ možno považovať za splnený len v prípade dvoch najväčších slovenských miest ako celkov a niektorých ich mestských častí, v ktorých volebná účasť v ostatných voľbách do orgánov územnej samosprávy nepresiahla 50 %. V mestských častiach, v ktorých volebná účasť presiahla 50 %, prijatím napadnutej právnej úpravy došlo k zvýšeniu kvóra pre platnosť miestneho referenda.

V tejto súvislosti, je potrebné vziať do úvahy i situáciu, keď počet obyvateľov v uvedených samosprávach môže v období medzi konaním volieb do orgánov územnej samosprávy prudko poklesnúť, čo by mohlo znamenať pri zvýšenom kvóre pre platnosť miestneho referenda jeho znefunkčnenie. Na druhej strane, pri náraste počtu obyvateľov v medzivolebnom období, by kvórum bolo extrémne nízke.

Neopomenuteľným dôvodom, ktorý prezidentka vo svojom návrhu uvádza, je nesúlady analyzovanej právnej úpravy s čl. 1 ods. 1 Ústavy SR, konkrétne s princípom právnej istoty a princípom zákazu retroaktivity. Porušenie uvedených princípov demokratického a právneho štátu vidí v tom, že právna úprava upravujúca kvórum pre platnosť miestneho referenda nadobudla účinnosť 1. augusta 2023, pričom voľby, od ktorých výsledkov sa kvórum má stanoviť, sa konali v októbri 2022. V návrhu

tiež uvádza: „Uvedenú situáciu považujem za protiústavnú. Zmenené kvórum sa má odvíjať od účasti v predchádzajúcich voľbách do orgánov samosprávy, pričom v čase konania týchto volieb oprávnení voliči nemali možnosť vedieť, že ich rozhodnutie o (ne)zúčastnení sa na voľbách priamo ovplyvní kvórum pre platnosť prípadného budúceho miestneho referenda.“ Inak povedané, nemohli vedieť, že ich rozhodnutie o účasti, resp. neúčasti vo voľbách bude mať vplyv na podmienky výkonu ich práva zúčastniť sa na správe vecí verejných priamo prostredníctvom miestneho referenda vyhláseného po ostatných voľbách.

V súvislosti s miestnym referendom v meste Košice bola prijatá ďalšia novela zákona o meste Košice – zákon č. 115/2023 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon Slovenskej národnej rady č. 401/1990 Zb. o meste Košice v znení neskorších predpisov zo 16. marca 2023, ktorá nadobudla účinnosť 1. mája 2023. Predmetná novela právneho predpisu sa dotkla problematiky postupu vytvárania, zrušovania, zlučovania alebo rozdeľovania mestských častí v meste Košice.

Súlady predmetnej právnej úpravy s Ústavou SR napadol generálny prokurátor na Ústavnom súde SR návrhom na začatie konania o súlade právnych predpisov podľa čl. 125 ods. 1 ústavy sp. zn. 1GÚp36/23/1000-10. Vo svojom návrhu namietal ústavnosť § 3 ods. 2 až 6 a §7a ods. 3 písm. c).

Ako vyplýva z návrhu generálneho prokurátora, zmenou vyššie uvedených ustanovení zákona o meste Košice došlo k:

- vypusteniu §8a ods. 1 písm. b), ktorý upravoval obligatórnu povinnosť miestneho zastupiteľstva za predpokladu splnenia zákonných podmienok vyhlásiť referendum mestskej časti o odmietnutí všeobecne záväzného nariadenia mesta o vytvorení, zrušení, zlúčení alebo rozdelení mestskej časti,
- úprave znenia § 8a ods. 2, ktoré v predchádzajúcom znení umožňovalo miestnemu zastupiteľstvu vyhlásiť referendum mestskej časti o odmietnutí všeobecne záväzného nariadenia mesta o vytvorení, zrušení, zlúčení alebo rozdelení mestskej časti (fakultatívne miestne referendum).

Generálny prokurátor vo svojom návrhu uvádza, že podľa uvedenej právnej úpravy v meste Košice rozhoduje o vytvorení, zlúčení,

zrušení alebo rozdelení mestských častí zastupiteľstvo mesta štatútom s tým, že na prijatie uznesenia je potrebný súhlas nadpolovičnej väčšiny všetkých poslancov zastupiteľstva mesta. Voči danému uzneseniu sa môže Rada starostov uznieť na jeho odmietnutie do 60 dní odo dňa jeho schválenia. Ak však tak neurobí, uznesenie mestského zastupiteľstva nadobudne účinnosť ku dňu konania volieb do orgánov samosprávy obcí. V prípade odmietnutia uznesenia Radou starostov, ho zastupiteľstvo mesta môže opätovne prerokovať a prijať 3/5 väčšinou všetkých poslancov zastupiteľstva.

Predkladatelia novely zákona o meste Košice v dôvodovej správe konštatujú, že bez zmeny aktuálneho právneho rámca v praxi predstavuje s veľmi vysokou pravdepodobnosťou nerealizovateľný spôsob zníženia počtu mestských častí v meste Košice. Ďalej uvádzajú, že „účelom zmeny zákona je presunutie samotného rozhodovania o samosprávnom usporiadaní v meste Košice (čo sa týka mestských častí) z celoštátnej úrovne (Národná rada Slovenskej republiky ako hlavný a jediný orgán oprávnený schvaľovať zákony) na hlavného nositeľa samosprávy v meste Košice (resp. na jeho orgány)“.

Záver

Politická participácia predstavuje konštantu politického myslenia a v spojitosti s aspektmi posilňovania demokratického zriadenia stojí pred výzvou hľadania nových spôsobov ako zvyšovať angažovanie občanov na verejnom živote. Jeden z primárnych cieľov participácie je tak založený na snahe vyplniť vákuum medzi štátom a občanom a zvýšiť dôveru občanov vo verejné inštitúcie. Práve rôznorodosť na strane vstupov bola identifikovaná ako jedna z kľúčových pre posilňovanie miery demokracie a prikláňame sa k názoru, že zabezpečenie adekvátnych podmienok pre diverzitu a vypočutie záujmov zo strany verejnosti má mimoriadny vplyv na obnovenie dôvery v reprezentatívnu demokraciu. Odvolávajú sa na slová R. Putnama (2000) aktivizácia občianstva vytvára predpoklad pre stretávanie sa jednotlivcov s podobnými hodnotovými orientáciami, čo v konečnom dôsledku zvyšuje mieru angažovanosti občanov. Navyše manifestovanie a zjavné aktivizovanie sa v organizácií či skupine pôsobí na jednej strane motivujúco pre os-

tatých a zároveň podporuje aspekt ďalšieho združovania sa. Máme za to, že akékoľvek limitujúce faktory priamej demokracie v praxi, v danom konkrétnom prípade účasti občanov v podmienkach miestneho referenda, budú výsledkom apatie a averzie voči aktívnemu občianstvu a spolupodieľaniu sa na rozhodovacích procesoch nielen na lokálnej, ale aj na národnej úrovni.

Literatúra

- Briška, F., et al. (2010). *Teória a prax verejnej politiky*. Bratia Sabovci.
- Búzík, B., Strapcová, K., & Zeman, M. (2008). *Triedy a stratifikácia v sociálnej zmene Slovenska*. Slovenská akadémia vied.
- Cavaye, J. (2005). Governance and community engagement: The Australian experience. In W. R. Lovan, M. Murray, & R. Shaffer (Eds.), *Participatory governance: Planning, conflict mediation and public decision-making in civil society* (pp. 85–102). Ashgate.
- Dahl, R. A. (1995). *Demokracie a její kritici*. Victoria Publishing.
- Dôvodová správa k návrhu poslancov Národnej rady Slovenskej republiky Petra Libu, Vojtecha Tótha, Erika Ňarjaša a Jaroslava Karahutu na vydanie zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon SNR č. 401/1990 Zb. o meste Košice v znení neskorších predpisov.
- Hydén, G., Court, J., & Mease, K. (2004). *Making sense of governance*. Lynne Rienner Publishers Inc.
- Kooiman, J. (2003). *Governing as governance*. Sage Publications Ltd.
- Krunková, A. (2016). Samospráva a priama demokracia – teoretické východiská. *Studia Iuridica Cassoviensia*, 4(1), 81–91.
- Krunková, A. (2014). Priama demokracia ako suplementárny prostriedok v normotvorbe obcí. In *Teória a prax komunálnej normotvorby: Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou* (pp. 193–199). Fakulta verejnej správy UPJŠ.
- Kulašík, P. (2005). *Politológia*. Efekt Copy.
- Návrh na začatie konania o súlade právnych predpisov podľa čl. 125 ods. 1 písm. a) Ústavy Slovenskej republiky, číslo: 3003-2023-KPSR.
- Návrh na začatie konania o súlade právnych predpisov podľa čl. 125 ods. 1 Ústavy Slo-

- venskej republiky, sp. zn. 1GÚp 36/23/1000-10.
- Norval, A. J. (2016). *Averzivní demokracie*. Karolinum.
- Palúš, I., Jesenko, M., & Krunková, A. (2010). *Obec ako základ územnej samosprávy*. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Fakulta verejnej správy.
- Peters, G. B. (2004). Governance and public bureaucracy: New forms of democracy or new forms of control? *Regional and Federal Studies*, 26(1), 3-15.
<https://ideas.repec.org/a/taf/rapaxx/v26y2004i1p3-15.html>
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon and Schuster Paperbacks.
- Ruedin, D. (2007). Testing Milbrath's 1965 framework of political participation: Institutions and social capital. *Contemporary Issues and Ideas in Social Science*, 45.
- Spáč, P. (2010). *Priama a zastupiteľská demokracia na Slovensku: Volebné reformy a referenda po roku 1989*. Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Štatistický úrad Slovenskej republiky. (2022). *Voľby do orgánov samosprávy obcí 2022*.
<https://volby.statistics.sk/>
- Tekeli, J. (2014). Hlasovanie obyvateľov obce v miestnom referende. In Orosz, L. - Majerčák, T. (ed.). *Aktuálne problémy volebného práva a volebného súdnictva v Slovenskej republike - II. Ústavné dni: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Právnická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika.
- Trellová, L. (2018). Územná samospráva a jej vyjadrenie v podobe ústavného práva. *Juristická revue*, 70(11), 1190-1201. Ministerstvo spravodlivosti SR.
- Verhulst, J., & Nijeboer, A. (2007). *Priama demokracia: Fakty a argumenty k zavedeniu občianskej iniciatívy a referenda*. Democracy International.
https://www.democracyinternational.org/sites/default/files/PDF/Publications/2007-05-01_slovakian_direct_democracy.pdf
- Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 13/2023.
- Watts, D. (2008). *The European Union*. Edinburgh University Press.
- Zákon č. 460/1990 Zb. *Ústava Slovenskej republiky*.
- Zákon č. 369/1990 Zb. *O obecnom zriadení v znení neskorších predpisov*.
- Zákon č. 205/2023 Z. z. *O zmene a doplnení niektorých zákonov v súvislosti s reformou stavebnej legislatívy*.
- Zákon č. 377/1990 Zb. *O hlavnom meste Slovenskej republiky Bratislave v znení neskorších predpisov*.
- Zákon č. 401/1990 Zb. *O meste Košice v znení neskorších predpisov*.
- Zákon č. 115/2023 Z. z. *Ktorým sa mení a dopĺňa zákon Slovenskej národnej rady č. 401/1990 Zb. o meste Košice v znení neskorších predpisov*.

Článok je publikovaný v rámci riešenia projektu VEGA 1/0487/24 Posilňovanie ústavného povedomia a autory ústavy v stredoeurópskom kontexte.

A STATUTORY COMPENSATION MODEL FOR AI TRAINING BASED ON THE COPY LEVIES PAYMENT FRAMEWORK

ANDRZEJ MADERA

Academy of Justice in Warsaw
Poland
E-mail: amadera@poczta.onet.pl

Abstract:

The article addresses the lack of adequate legal mechanisms regulating the use of copyrighted works in the training of artificial intelligence (AI) algorithms, particularly in the context of copyright law. The author argues that current licensing solutions, especially those based on collective rights management organizations are insufficient given the scale and nature of AI training operations. In response, the article proposes the adoption of a statutory compensation model inspired by the copy levies system used in the European Union. Under this framework, AI developers would be required to pay a fee for using protected content, with the proceeds distributed by authorized organizations to the rightsholders. The article analyzes both the advantages and limitations of this model, highlighting its potential as a tool for balancing the interests of creators and the innovation sector. The author contends that only a fair and systemic compensation mechanism can ensure the sustainable development of both AI technologies and creative industries.

Keywords:

Artificial intelligence (AI), AI model training, copy levies, copyright law, statutory compensation.

Introduction

The use of copyrighted works and related subject matter by artificial intelligence (AI) often occurs in violation of copyright law. Such infringements may concern both input data and output content generated by AI algorithms. In particular, with respect to input data, attention must first be paid to the training process of AI systems, which relies on large datasets many of which consist of works protected by copyright. The training of AI involves analyzing and processing vast amounts of data to develop models capable of generating new content or making decisions. These data sources frequently include books, newspaper articles, images, music recordings, photographs, and other forms of creative expression protected under intellectual property law. The absence of appropriate authorization for using such works raises significant legal concerns, especially in the context of potential violations of both the moral and economic rights of authors (Škiljić, 2021, p. 1338–1345).

In both legal scholarship and courtrooms across various jurisdictions, a vigorous debate is ongoing as to the extent to which the use of copyrighted content in AI training constitutes a breach of existing copyright rules (Geiger, 2021, p. 383–394; Margoni & Kretschmer, 2022, p. 685–701; Dermawan, 2023, p. 1–25). The lack of a unified approach makes it necessary to ex-

amine this issue through the lens of different legal systems. In practice, however, the most influential perspectives remain those of the United States and the European Union, as many democratic countries tend to follow the regulatory models developed within these two legal frameworks, particularly in the field of emerging technologies.

In the United States, several high-profile lawsuits are currently underway. Organizations representing creators, as well as individual authors themselves, including the prominent New York Times have initiated legal action against major AI developers such as OpenAI, Midjourney, and Stable Diffusion. These cases concern the alleged unauthorized use of copyrighted materials in the training of AI models without proper licensing or consent from rights holders (Allyn, 2024). Such proceedings illustrate the scale of the issue and highlight the legal uncertainty in this area, which may lead to serious consequences. At the same time, they pressure lawmakers to adapt copyright law to the challenges posed by the rapid development of AI technologies. This issue goes beyond isolated claims and takes on a systemic dimension, as it touches upon the core principles of intellectual property protection in the digital age (Lim, 2023, p. 841–842).

One possible response to this situation is the development of new legal mechanisms most notably, statutory compensation systems inspired by existing levy schemes such as the private copying levies in the European Union. Such mechanisms could offer fair remuneration to creators while enabling the continued growth of AI-based technologies.

The following sections of the article present a proposal for the introduction of a statutory compensation model for AI training based on copyrighted works and related rights, inspired by the legal structure of private copying levies. The research questions addressed in the article concern the feasibility of adapting current legal frameworks surrounding copy levy payments to solve the problem of compensating creators for the financial losses incurred as a result of the use of their works and related subject matter in AI training.

The aim of the article is to identify the potential benefits and risks associated with such a model and to propose the legal modifications necessary to adapt the current reprographic

levy system to contemporary technological conditions. The article adopts a doctrinal-analytical approach, focusing on the examination, interpretation, and practical application of existing legal provisions. It employs normative analysis of copyright law regulations and doctrinal methods involving the examination of scholarly positions and legal literature.

The AI Training Process in the Light of EU Law

Currently, the law of the European Union does not comprehensively or directly regulate the use of copyrighted works in the process of training artificial intelligence (AI) algorithms. The Artificial Intelligence Act (AI Act), while a landmark legislative instrument setting the framework for the functioning of AI in Europe, does not explicitly resolve the issue of copyright infringement in this context. The provisions of the AI Act regarding the training of AI models are limited to two obligations imposed on providers of general-purpose AI models:

- the obligation to comply with existing copyright law, in particular Article 4 of Directive 2019/790 (see Article 52c(1)(c) of the AI Act); and
- the obligation to prepare and publicly disclose a detailed summary of the content used in the training of AI models, in accordance with a template provided by the AI Office.

It is important to note that these provisions are found in Chapter II of the AI Act, which concerns the “Obligations of providers of general-purpose AI models”, and not in a separate section dedicated to copyright law, since no such section exists in the Act. Moreover, as stated in the final sentence of Recital 60ka of the AI Act: “This Regulation shall not affect the enforcement of copyright rules under Union law.” This means that the AI Act does not create new copyright norms and cannot serve as a basis for interpreting existing copyright provisions. In the EU legal framework, the rules applicable to AI training are instead found in Articles 3 and 4 of Directive (EU) 2019/790. This directive introduces rules on so-called text and data mining (TDM), which refers to the automated analysis of large datasets in order to extract information (Lemley, 2024, p. 190–200).

Directive 2019/790 provides for: a research exception in Article 3, which permits TDM by research organizations and cultural heritage institutions without the need to obtain authorization from rights holders; and a commercial exception in Article 4, which allows TDM for commercial purposes, subject to the condition that rights holders have not opted out via an appropriate declaration. In practice, this means that if the rights holder has not issued an opt-out declaration, AI developers may legally and freely use publicly available works for training purposes. However, if an opt-out has been exercised, a license must be obtained and appropriate remuneration paid (Rosati, 2019, p. 198–210; Margoni & Kretschmer, 2022, p. 685–695). The definition of TDM is set out in Article 2 of Directive 2019/790 and refers to a set of methods and techniques for extracting useful information from document collections by identifying and using patterns from unstructured textual datasets. From a formal standpoint, TDM is limited to generating new information based on a corpus of documents, which can then undergo processes such as text categorization, clustering, concept extraction, sentiment analysis, or modeling relationships between elements (Truyens & Van Eecke, 2014, p. 153–170). The underlying purpose of TDM is to reduce the effort required to search through massive datasets of any type that meet the criteria of Big Data (Shemilt et al., 2014, p. 31–49). It is important to emphasize that the notion of an AI system is broader and goes far beyond the purpose of TDM, which is only to generate information containing patterns, trends, and correlations. What distinguishes AI systems from TDM is their ability to generate entirely new content, texts, images, or other media, which did not previously exist. In this sense, AI systems can impart a unique expressive form to the extracted information, resulting in the creation of new, original outputs (Floridi & Chiaraatti, 2020, p. 681–694). The key distinction lies in the fact that TDM alone does not generate new creative works, but merely extracts information, which may serve as a starting point for the subsequent production of texts, films, or other media (Tylec et al., 2024, p. 5–13; Zewe, 2023).

Although the DSM Directive provides a legal framework for the lawful use of protected materials in AI training, it does not fully re-

solve the issue of appropriate remuneration for creators. When rights holders exercise the opt-out clause, a license must be obtained on market terms, but the practical implementation of this model poses significant challenges. Traditional licensing systems operated by collective management organizations are ill-suited to the specific nature of AI training, which involves analyzing hundreds of millions of works—often in an automated and large-scale manner (Geiger et al., 2018a, p. 95–112; Geiger et al., 2018b, p. 814–844).

The Traditional Licensing System as an Inadequate Solution for AI Training

The traditional licensing system for works, operated through collective management organizations, was designed to regulate relatively limited and individual access to protected content. It is based on the premise that the use of a work is concrete, identifiable, and attributable to a specific party and context. Each instance of use, whether it be playing music, publicly performing a literary work, or reproducing an image, can be clearly identified, documented, and covered by a relevant license entitling the rightsholder to specific remuneration. The nature of training artificial intelligence (AI) models fundamentally differs from this traditional scenario. AI training involves processing and analyzing vast datasets, which often include hundreds of millions of copyright-protected works (Korngiebel & Mooney, 2021, p. 1). This process is massive, automated, and executed on a bulk scale, which gives rise to several significant legal and organizational challenges (Senftleben et al., 2022, p. 67–86). The primary issue is the inability to individually identify the works and related subject matter used in AI training. In the case of traditional licenses, it is possible to determine which specific work is being used and in what context. During AI training, however, input data is analyzed in aggregate, and individual works often lose their distinctiveness during processing, making it impossible to monitor and license usage at an individual level. The second problem is that traditional collective management organizations are not equipped to handle transactions involving hundreds of millions of works simultaneously. From both technical and administrative standpoints, negotiating

separate licenses for each potentially used work is unfeasible. A third essential aspect of the phenomenon is that AI training is conducted without human involvement at the content analysis stage. This process relies on automatic “reading” of data by algorithms, without the conscious act of use characteristic of traditional uses of works. As a result, the classical model, built on conscious, traceable exploitation, becomes obsolete. Furthermore, traditional licensing models depend on usage reporting and remuneration schemes that are not suited to the aggregate and statistical nature of AI training. Existing mechanisms do not provide tools to effectively calculate remuneration based on the actual scope of work usage in training. Consequently, the traditional licensing system proves inadequate in the context of AI technologies. In theory, it would be possible to require AI model developers to obtain licenses before training begins. However, as outlined above, such a system would be practically unworkable (Samuelson, 2023, p. 159–161; Senftleben, 2024, p. 1–28).

The rise of generative AI models has thus necessitated a reassessment of the adequacy of traditional copyright licensing regimes. The conventional approach, which relies on individual licenses granted through collective management organizations, is not adapted to the scale and automation characteristic of AI training, which involves bulk analysis of hundreds of millions of works, often in fragmentary form (Geiger & Iaia, 2024, p. 1–24). In response, various legislative and technical models have been proposed to reconcile the interests of creators with the advancement of technology (Sag, 2023, p. 316–321).

One prominent proposal is the introduction of a so-called statutory license. This solution, supported by scholars such as Christophe Geiger and Valentino Iaia (Geiger & Iaia, 2024, p. 1–24), would allow AI developers to use copyrighted works without individual prior consent. After use, the works would be identified, remuneration would be calculated, and payments would be distributed to rightsholders, with the process potentially managed by collective management organizations or specialized copyright institutions. Geiger and Iaia emphasize that this construction would respect creators’ rights while eliminating the unrealis-

tic burden of obtaining licenses for each individual work.

An alternative model is the implementation of an Extended Collective Licensing (ECL) scheme, already functional in certain legal systems such as in the Nordic countries. Spain, for instance, has proposed adopting an ECL model for training general-purpose AI models (Nobre, 2024). Under this framework, collective management organizations would be authorized to grant licenses on behalf of all authors, including non-members, while authors would retain the right to opt out. ECL simplifies the licensing process and reduces transaction costs, making it an attractive tool for regulating large-scale data usage in AI training. A similar solution was introduced in the United Kingdom in 2025, allowing for legal and transparent use of protected content while ensuring financial compensation for authors without requiring individual negotiations (The Guardian, 2025).

In the United States, the “Generative AI Copyright Disclosure Act” is currently under consideration. This bill would require AI developers to report to the Copyright Office the list of works used in model training at least 30 days before public release. While the proposed legislation does not create a remuneration system, its purpose is to increase transparency and empower authors to monitor the use of their works (Kline, 2024).

Another proposed solution involves developing a system in which creators receive compensation proportional to the contribution of their works to AI training. This would require implementing a mechanism for tracking the influence of specific works on AI model performance and automating the compensation allocation accordingly. While technologically ambitious, such a system would necessitate sophisticated methods for analyzing the contribution of individual data to machine learning processes (Wang et al., 2024; Senftleben, 2024, p. 1–28).

At present, none of the above proposals offers a perfect solution. However, statutory licenses, extended collective licensing, and disclosure-based mechanisms appear better suited to address the challenges of the large-scale, automated nature of AI training than the traditional model. Future research should focus on developing effective and equitable compensation systems that reconcile rapid technological

advancement with robust copyright protection. In the author's view, the concept of copy levies payment holds significant potential in this context. Under such a model, AI developers would pay a fee as compensation for the use of copyrighted works in model training, analogous to the payments made by manufacturers of copying devices under private copying schemes. This analogy suggests that adapting the reprographic levy system could be a viable solution for licensing protected works in the context of AI training. However, this approach would require careful tailoring to the specificities of AI technologies and the establishment of appropriate control and distribution mechanisms.

Proposal for a New Solution: A Statutory Compensation System

Given the challenges outlined above in adapting the existing licensing framework to new technological conditions, the implementation of a statutory compensation system modeled on the legal framework of private copying levies deserves serious consideration. This system, which operates in many European countries, imposes levies on manufacturers, importers, and distributors of devices and media that enable the copying of works, in order to compensate creators for losses stemming from private copying of their works. Similarly, in the context of AI, fees could be levied on AI model developers or service providers that use protected works to train algorithms. These funds could then be distributed to rights holders by specialized organizations, ensuring fair remuneration and balancing the interests of users and rights owners. The private copying levy system constitutes one of the pillars of the European copyright protection regime. It entails an additional fee imposed on manufacturers, importers, and distributors of specific devices and storage media capable of copying legally protected works. The reprographic levy can be described as a compensatory payment intended to remunerate copyright and related rights holders for lost potential income resulting from the private copying of their works. The mechanism applies to devices such as printers, scanners, smartphones, tablets, computers, DVD burners, and storage media like CDs/DVDs, USB drives, memory cards, hard drives, and servers (Oksanen & Välimäki, 2005, p. 25–30;

Netanel, 2003, pp. 5–25; Fisher, 2004, pp. 199–210). Generally, the fee is collected from entities placing these products on the market (manufacturers, importers, vendors), and subsequently redistributed through collective rights management organizations to the entitled parties. The reprographic levy system supplements the legal framework of the so-called private use exception. This exception allows individuals to make copies of works and related subject matter for personal use, meaning they are not required to obtain the author's permission each time. In exchange, rights holders receive financial compensation. One of the central goals of this solution is to strike a balance between the rights of authors and public interests. Users can legally copy works for personal purposes, while rights holders are guaranteed fair compensation. The legal basis for the EU's copy levy system is found in Directive 2001/29/EC. Article 2 of this directive guarantees authors the exclusive right to authorize or prohibit reproduction of their works, while Article 5(2)(b) allows Member States to introduce exceptions for private copying provided that rights holders receive fair compensation. While this system enables access to content, supporting education, culture, and innovation, it also safeguards the financial interests of authors and their successors. However, it is important to recognize that the mechanism is designed to compensate for losses resulting from legal copying; it does not address unauthorized uses. It was created to balance the financial losses suffered by authors and rights holders due to lawful private copying of their works in non-commercial settings (Hugenholtz, 2012, p. 184–200). Currently, the system is operational in 25 out of 27 EU Member States, though its forms vary significantly in terms of rates, scope, collection, and distribution procedures.

As previously stated, the author believes that adapting the concept of the copy levy system to the training of AI models is a promising avenue. This solution, however, would need modification to function effectively under the technological realities of AI. One notable advantage is administrative simplicity: the reprographic levy system is relatively easy to implement and manage, which may facilitate its adaptation to AI needs. Collective rights management enables efficient handling of rights through organizations, which benefits creators

lacking resources for individual negotiations. However, a drawback of the reprographic levy model is its inability to precisely determine which works were used in AI training, potentially leading to unequal remuneration. Yet this limitation aligns with the very nature of AI training processes, which inherently lack transparency regarding the specific works used. The absence of precise tracking may discourage creators from making their works available, fearing a loss of control. Additionally, without proper oversight mechanisms, such a system could be vulnerable to abuse and inefficient fund allocation. This solution could be enhanced by incorporating a proportional remuneration model, where creators are compensated based on the contribution of their works to AI training. As noted above, this would require technological systems capable of tracking and evaluating the influence of individual works on AI model performance, allowing for more accurate attribution of payments to specific authors.

Traditional reprographic levies apply to physical media and copying devices. In the context of AI, these should be extended to cover training processes involving copyrighted content. This would mean imposing levies on companies developing AI models, proportionate to the extent of protected material used in training. To effectively adapt the copy levy framework to the AI context, it is essential to account for the unique characteristics of AI model training and establish suitable oversight and fund distribution mechanisms. The first necessary step appears to be implementing a requirement for transparency in training data. AI developers should be mandated to disclose information about the sources of data used for training in a way that enables identification of the rights holders. This would enhance transparency and allow creators to monitor the use of their works. A good example of such an initiative is the aforementioned "Generative AI Copyright Disclosure Act" proposed in the United States, which would require AI companies to report to the Copyright Office any copyrighted works used for AI training (Jernite, 2023; Warso et al., 2024, p. 1-3; Senftleben, 2024, p. 1-28).

Another recommended step is the creation of a central registry of works used in AI training. Such a registry would allow creators to

register their works and monitor their use, improving copyright management and the distribution of levy funds (Ziaja, 2024, p. 453-459; Keller & Warso, 2023; Senftleben, 2024, p. 1-28). Furthermore, it would be beneficial to establish a specialized organization or authority responsible for managing the distribution of funds collected from AI developers. This body could function similarly to existing collective rights management organizations, ensuring equitable allocation of resources. In the author's view, implementing the measures outlined above would allow for the effective adaptation of the copy levy system to the context of AI, ensuring protection for creators' rights while supporting the development of innovative technologies.

Conclusion

The ongoing debate regarding the relationship between copyright and the development of artificial intelligence increasingly centers on a critical question: Does the obligation to remunerate creators for the use of their works by AI systems hinder innovation? In the author's view, this argument deserves critical reconsideration. On the contrary, a balanced, fair, and rationally established compensation system for the use of creative works may contribute to genuine innovation growth in both the AI development sector and the creative industries. Well-designed copyright frameworks are not a barrier to innovation but a prerequisite for its sustainable development. Protecting authors' rights and ensuring their participation in revenues generated from their works creates incentives for continued creative output—without which AI systems, which rely on source content, would lack the necessary material to enhance their models. The absence of such regulation threatens to erode the "creative ecosystem," which is the foundation of culturally driven technology (Geiger & Iaia, 2024, p. 1-9). Moreover, implementing a fair remuneration mechanism reduces legal risk for technology companies. AI developers operating in a gray zone of legal uncertainty face high litigation costs and the risk of damages for copyright infringement. Establishing transparent licensing and compensation rules would provide a more stable business environment, promoting long-term investment and innova-

tion. In addition, copyright law serves as an instrument of cultural policy, aimed at balancing the interests of creators and users. Relying solely on free, unregulated access to creative content for AI systems could lead to a crisis in the creative sector and, over time, to a depletion of the resources on which machine learning technologies depend. Such a scenario not only threatens cultural diversity but also undermines the sustainable growth of the innovation ecosystem. Balanced copyright protection in the context of AI is not only a market necessity but also a response to the core values of the European Union, such as the protection of creativity, the dignity of labor, and fair compensation. Rational compensation mechanisms for creators whose works are used in AI training are not an obstacle to innovation, rather they are a condition for its sustained and equitable development in both the technology and creative sectors. The need for change is further supported by the many legislative proposals currently under discussion. In the EU, these include: mandatory disclosure of training content used for general-purpose AI models, strengthening the opt-out mechanism under Article 4 of the DSM Directive, potentially through automated tools for rights exclusion, proposals to introduce new regulations for “legal TDM” in commercial data use by AI, with a focus on fair compensation for creators even without active opt-out declarations. Consultations are underway in the European Parliament and Commission on a new sector-specific act concerning data used by AI, which could establish a mandatory compensation system akin to reprographic levies (statutory remuneration schemes). As this overview shows, all current legal developments aim to: increase transparency in the use of protected content, ensure fair compensation for authors, minimize legal risks for AI developers, and maintain a balance between innovation and intellectual property protection. The dynamic pace of legislative reform in this field indicates that lawmakers across jurisdictions have recognized the urgent need to adapt legal frameworks to the technological realities of AI. This paper aligns with those efforts by advocating for a new legal approach based on the well-established copy levies payment model.

References

- AI Act – Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act) (Text with EEA relevance), PE/24/2024/REV/1. *Official Journal of the European Union*, L 2024/1689, 12 July 2024.
- Allyn, B. (2024, August 16). *New York Times considers legal action against OpenAI as copyright tensions swirl*. NPR.
<https://www.npr.org/2023/08/16/1194202562/new-york-times-considers-legal-action-against-openai-as-copyright-tensions-swirl>
- Dermawan, A. (2023). Text and data mining exceptions in the development of generative AI models: What the EU member states could learn from the Japanese ‘nonenjoyment’ purposes? *The Journal of World Intellectual Property*, 26, 1–25.
<https://doi.org/10.1111/jwip.12285>
- Directive 2001/29/EC. (2001). Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society (InfoSoc Directive). *Official Journal of the European Communities*, L 167, 10–19.
- Directive 2019/790. (2019). Directive 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC. *Official Journal of the European Union*, L 130, 92–125.
- Fisher, W. W. (2004). An alternative compensation system. In W. W. Fisher (Ed.), *Promises to keep: Technology, law, and the future of entertainment* (pp. [vložil strany]). Stanford University Press.
- Floridi, L., & Chiariatti, M. (2020). GPT-3: Its nature, scope, limits, and consequences. *Minds & Machines*, 30, 681–694.
<https://doi.org/10.1007/s11023-020-09548-1>

- Geiger, C. (2021). The missing goal-scorers in the artificial intelligence team: Of big data, the fundamental right to research and the failed text and data mining limitations in the CDSM Directive. In M. Senftleben, J. Port, M. van Eechoud, S. Gompel & N. Helberger (Eds.), *Intellectual property and sports: Essays in honour of P. Bernt Hugenholtz* (pp. 383–394). Kluwer International.
- Geiger, C., Frosio, G., & Bulayenko, O. (2018a). Crafting a text and data mining exception for machine learning and big data in the digital single market. In X. Seuba, C. Geiger, & J. Penin (Eds.), *Intellectual property and digital trade in the age of artificial intelligence and big data: Global perspectives and challenges for the intellectual property system* (Issue No. 5, pp. 95–112). Geneva/Strasbourg.
- Geiger, C., Frosio, G., & Bulayenko, O. (2018b). Text and data mining in the proposed copyright reform: Making the EU ready for an age of big data? *International Review of Intellectual Property and Competition Law*, 49, 814–844. <https://doi.org/10.1007/s40319-018-0722-2>
- Geiger, C., & Iaia, V. (2024). The forgotten creator: Towards a statutory remuneration right for machine learning of generative AI. *Computer Law & Security Review*, 52, 1–9. <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2023.105925>
- Hugenholtz, P. B. (2012). The story of the tape recorder and the history of copyright levies. In B. Sherman & L. Wiseman (Eds.), *Copyright and the challenge of the new*. Wolters Kluwer.
- Jernite, Y. (2023). Training data transparency in AI: Tools, trends, and policy recommendations. Hugging Face. <https://huggingface.co/blog/yjernite/data-transparency>
- Keller, P., & Warso, Z. (2023). Defining best practices of opting out of ML training. Open Future. <https://openfuture.eu/publication/defining-best-practices-for-opting-out-of-ml-training/>
- Kline, D. (2024). The Generative AI Copyright Disclosure Act of 2024: Balancing innovation and IP rights. *The National Law Review*, 15(120). <https://natlawreview.com/article/generative-ai-copyright-disclosure-act-2024-balancing-innovation-and-ip-rights>
- Korngiebel, D. M., & Mooney, S. D. (2021). Considering the possibilities and pitfalls of generative pre-trained transformer 3 (GPT-3) in healthcare delivery. *NPJ Digital Medicine*, 4, 1–3.
- Lemley, M. (2024). How generative AI turns copyright upside down. *Columbia Science & Technology Law Review*, 25(2), 190–212.
- Lim, D. (2023). Generative AI and copyright: Principles, priorities and practicalities. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 18, 841–842.
- Lucchi, N. (2023). ChatGPT: A case study on copyright challenges for generative artificial intelligence systems. *European Journal of Risk Regulation*, 15(3), 602–624. <https://doi.org/10.1017/err.2023.59>
- Margoni, T., & Kretschmer, M. (2022). A deeper look into the EU text and data mining exceptions: Harmonisation, data ownership, and the future of technology. *GRUR International*, 71, 685–701.
- Netanel, N. (2003). Impose a noncommercial use levy to allow free peer-to-peer file sharing. *Harvard Journal of Law & Technology*, 17(1), 2–83. <https://jolt.law.harvard.edu/articles/pdf/v17/17HarvJLTech001.pdf>
- Nobre, T. (2024, December 11). A first look at the Spanish proposal to introduce ECL for AI training. *Kluwer Copyright Blog*. <https://copyrightblog.kluweriplaw.com/2024/12/11/a-first-look-at-the-spanish-proposal-to-introduce-ecl-for-ai-training/>
- Oksanen, V., & Välimäki, M. (2005). Copyright levies as an alternative compensation method for recording artists and technological development. *Review of Economic Research on Copyright Issues*, 2(2), 25–39.
- Rosati, E. (2019). Copyright as an obstacle or an enabler? A European perspective on text and data mining and its role in the development of AI creativity. *Asia Pacific Law Review*, 27, 198–217.
- Sag, M. (2023). Copyright safety for generative AI. *Houston Law Review*, 61, 295, 316–321.
- Samuelson, P. (2023). Generative AI meets copyright. *Science*, 381(6654), 158–161. <https://doi.org/10.1126/science.adi0656>
- Senftleben, M. (2024). AI Act and author remuneration – A model for other regions? *SSRN*, 1–28. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4740268>

- Senftleben, M., Margoni, T., et al. (2022). Ensuring the visibility and accessibility of European creative content on the world market: The need for copyright data improvement in the light of new technologies and the opportunity arising from Article 17 of the CDSM Directive. *JIPITEC*, 13, 67–86.
- Shemilt, I., Simon, A., et al. (2014). Pinpointing needles in giant haystacks: Use of text mining to reduce impractical screening workload in extremely large scoping reviews. *Research Synthesis Methods*, 5, 31–49. <https://doi.org/10.1002/jrsm.1093>
- Strowel, A. (2023). ChatGPT and generative AI tools: Theft of intellectual labor? *IIC*, 54, 491–494. <https://doi.org/10.1007/s40319-023-01321-y>
- Škiljić, A. (2021). When art meets technology or vice versa: Key challenges at the crossroads of AI-generated artworks and copyright law. *IIC International Review of Intellectual Property and Competition Law*, 10, 1338–6139. <https://doi.org/10.1007/s40319-021-01119-w>
- The Guardian. (2025, April 23). Collective licence to ensure UK authors get paid for works used to train AI. <https://www.theguardian.com/books/2025/apr/23/collective-licence-to-ensure-uk-authors-get-paid-for-works-used-to-train-ai>
- Truyens, M., & Van Eecke, P. (2014). Legal aspects of text mining. *Computer Law & Security Review*, 30, 153–170. <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2014.01.009>
- Tylec, G., Kwiecień, S., et al. (2024). Is it possible to license works used in the learning process of artificial intelligence algorithms? *SSRN*, 2–19. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4729495>
- Wang, J. T., Deng, Z., et al. (2024). An economic solution to copyright challenges of generative AI. *arXiv*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2404.13964>
- Warso, Z., Gahntz, M., & Keller, P. (2024). Sufficiently detailed? A proposal for implementing the AI Act's training data transparency requirements for GPAI. Open Future. https://openfuture.eu/wp-content/uploads/2024/06/240618AIAtransparency_template_requirements-2.pdf
- Zewe, A. (n.d.). Explained: Generative AI. MIT Schwarzman College of Computing. <https://computing.mit.edu/news/explained-generative-ai/>
- Ziaja, G. M. (2024). The text and data mining opt-out in Article 4(3) CDSMD: Adequate veto right for rightholders or a suffocating blanket for European artificial intelligence innovations? *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 10, 453–459.

CIVILIZÁCIA: ZÁPAD A ZVYŠOK SVETA

Ferguson, N.

Bratislava: Kalligram, 2014. 568 s.

ISBN 978-80-8101-855-8

MATÚŠ ŽAC

Institute of Political Science

Faculty of Arts

University of Prešov

Slovak Republic

E-mail: matus.zac@unipo.sk

Niall Ferguson, známy britský historik, ktorý sa už v predchádzajúcich dielach etabloval ako predstaviteľ veľkých historických naratívov s dôrazom na západný svet (napr. *Empire*, *The Ascent of Money*), vo svojej knihe *Civilizácia: Západ a zvyšok sveta* (originál 2011) ponúka syntetický pohľad na globálne dejiny posledného tisícročia. Hoci kniha bola primárne určená širšiemu čitateľstvu, jej teoretické ambície a normatívne tvrdenia ju prirodzene vťahujú aj do politologického diskurzu, v ktorom Ferguson predstavuje silne profilovaný hlas v debate o povahe civilizačného vývoja, modernity a vzťahu medzi politickými inštitúciami a mocou. Autor sa v nej pokúša zodpovedať zásadnú otázku: prečo bol práve Západ tým civilizačným okruhom, ktorému sa podarilo v priebehu niekoľkých storočí získať, udržať a globálne uplatniť nadvládu nad zvyškom sveta?

Fergusonova odpoveď je premyslene formulovaná, no súčasne nesie známky mierneho ideologického nastavenia. Autor tvrdí, že prevaha Západu nebola náhodná ani nevyhnutná, ale vyplývala z konkrétnych inštitucionálnych a kultúrnych „aplikácií“, ktoré nazýva šiestimi „killer apps“. Medzi ne zaraďuje konkurenciu a súťaž medzi politickými entitami, vedecký pokrok, vlastnícke práva a právny štát, modernú medicínu, spotrebiteľskú spoločnosť a pro-

testantskú pracovnú morálku. Tieto prvky považuje za rozhodujúce pri vysvetlení toho, prečo západná Európa a neskôr jej transatlantické pokračovanie dokázali vytvoriť efektívne politické a ekonomické systémy, zatiaľ čo iné civilizačné okruhy ostali – podľa jeho výkladu – pozadu.

Z pohľadu politológie je zrejmé, že Ferguson pracuje v duchu neoinštitucionalizmu, ktorý zdôrazňuje význam formálnych i neformálnych pravidiel, ktoré utvárajú rámec kolektívneho rozhodovania. Jeho dôraz na pluralitu, súťaživosť a vlastnícke práva jasne korešponduje s teóriami autorov ako Douglass North či Daron Acemoglu a James Robinson, ktorí takisto identifikujú inštitucionálne usporiadanie ako základný determinant hospodárskej a politickej prosperity. Ferguson však nejde cestou systematického porovnávania – jeho výklad je skôr naratívny a selektívny, čo umožňuje istú voľnosť v argumentácii, ale zároveň otvára priestor pre metodologickú kritiku.

Najdôležitejším prínosom knihy pre politologický diskurz je reflexia idey politickej modernity ako civilizačného projektu. Ferguson vidí modernitu ako fenomén, ktorý má svoju geografickú a kultúrnu lokalizáciu – v západnej Európe – a ktorý bol neskôr exportovaný do zvyšku sveta. V tomto kontexte sa Západ neukazuje len ako technologický alebo ekonomic-

ký líder, ale ako producent univerzálnych inštitúcií a hodnôt. Takýto pohľad nevyhnutne vyvoláva otázky o povahe univerzálnosti a o tom, či je západný model demokraticko-právneho štátu, kapitalizmu a individuálnych práv skutočne aplikovateľný v globálnom meradle, alebo ide len o normatívnu projekciu jednej civilizácie na ostatné. Politológia ako disciplína, ktorá sa venuje komparatívnej analýze politických systémov, je voči takémuto univerzalizmu čoraz kritickejšia – najmä v kontexte narastajúcej plurality politických modelov vo svete.

Zároveň je potrebné upozorniť na eurocentrické kontúry Fergusonovej argumentácie. Hoci si je vedomý existencie iných veľkých civilizacyjnych komplexov, jeho výklad ich prítomnosť redukuje na ilustráciu ich „zlyhania“ voči západnému štandardu. Čína, India či islamský svet sa v jeho naratívne javia ako civilizácie, ktoré síce v určitom momente predstavovali hrozbu či alternatívu, no nakoniec nedokázali vygenerovať „správne“ inštitúcie, a preto boli v historickom závoде predbehnuté. Tento výklad nielenže ignoruje štrukturálnu nerovnosť medzinárodného systému (napr. vplyv kolonializmu, obchodných monopolov či asymetrických vojenských intervencií), ale posilňuje aj naratív civilizačnej hierarchie, ktorý je čoraz problematickejší v súčasnom globálnom diskurze.

Z politologického hľadiska je tiež významné, ako Ferguson pristupuje k otázke hodnotových základov západnej moci. Obhajuje predstavu, že západná civilizácia dosiahla dominanciu nielen vďaka technickému pokroku, ale aj vďaka hodnotám – ako sú individualizmus, racionalita, sekularizmus či právo. Tento postoj je typický pre normatívny liberalizmus, ktorý však dnes čelí mnohým výzvam – nielen v podobe autoritárskych režimov, ale aj v rámci samotného Západu, kde sa prehľbujú rozdiely v chápaní demokracie, spravodlivosti a spoločenskej solidarity. Fergusonova kniha preto pôsobí aj ako výzva na obranu západnej identity, hoci jej normatívna poloha môže byť vnímaná ako apologetická a nedostatočne kritická voči vlastným dejinným defektom.

Za metodologický nedostatok knihy je možné považovať jej esejistický charakter, ktorý nahrádza systematickosť rétorickou presvedčivosťou. Ferguson nie je viazaný klasickými štandardmi vedeckého výskumu – nepoužíva operacionalizáciu, nepracuje s kompara-

tívnymi kazuistikami a často sa odvoláva na historické príklady skôr ilustratívne než analyticky. Tento prístup je síce čitateľsky atraktívny a intelektuálne stimulujúci, no pre odborný politologický diskurz zostáva limitovaný, pretože neposkytuje nástroje overenia alebo rozvoja predkladaných tvrdení. Jeho model „civilizačných aplikácií“ zostáva skôr metaforou než analytickým konceptom.

Napriek týmto obmedzeniam nemožno knihu jednoducho odmietnuť. Jej hodnota spočíva práve v tom, že otvára priestor pre veľké otázky, ktoré sa v súčasnej politológii často strácajú pod tlakom kvantitatívne orientovaného výskumu. Ferguson kladie zásadné otázky o povahe moci, histórii inštitúcií a vzťahu medzi kultúrou a politikou. Hoci na ne odpovedá jednostranne, núti čitateľa uvažovať nad alternatívami. Pre vysokoškolskú výučbu politológie môže byť kniha výborným podkladom pre diskusiu o civilizačných naratívoch, inštitucionálnej dynamike, ako aj o rizikách kultúrneho determinizmu.

V kontexte súčasných výziev – vrátane klimateckej krízy, transformácie globálneho poriadku a rastúcej nedôvery voči liberálnemu modelu – Fergusonova kniha predstavuje pokus o reaktiváciu dôvery v západné hodnoty. Politológ by mal k tejto výzve pristupovať kriticky, no nie odmietavo. Civilizácia: Západ a zvyšok sveta tak zostáva dielom, ktoré ponúka výnimočný stimul k prehodnoteniu niektorých základných predpokladov o tom, ako chápeme politický vývoj, modernitu a svetový poriadok.

CEZHRANIČNÁ SPOLUPRÁCA NA UKRAJINE A V KRAJINÁCH V4

MARTIN LAČNÝ

Institute of Political Science
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
E-mail: martin.lacny@unipo.sk

Cezhraničná spolupráca predstavuje laboratórium procesu medzinárodnej integrácie, v ktorom dochádza k vytváraniu synergie medzi rôznorodými politickými, ekonomickými, kultúrnymi a spoločenskými charakteristikami zúčastnených aktérov. Prostredníctvom prehlbovania vzájomnej dôvery, porozumenia a posilňovania kompetencií územnej a lokálnej samosprávy sa cezhraničná spolupráca stala významným činiteľom pri budovaní integrovanej Európy. Prejavuje sa v rôznych oblastiach spoločných záujmov od riešenia problémov s dopravnou infraštruktúrou, hospodárskym rozvojom, regionálnym rozvojom, ochranou životného prostredia, energetikou, cestovných ruchom a voľným časom, cez sociálnu oblasť, školstvo a vzdelávanie, inovácie a transfer technológií, až po kultúru, verejné zdravie alebo bezpečnosť. Cezhraničná spolupráca je väčšinou zameraná na podporu spoločného plánovania, hospodárskeho rozvoja pohraničných regiónov, ochrany životného prostredia a kultúrnej spolupráce. Väčšinu aktérov, ktorí sa zapájajú do cezhraničnej spolupráce, nepredstavujú centrálné vlády štátov, ale aktéri, ktorí sa nachádzajú na sub-štátnych úrovniach: reprezentanti regiónov, miest a obcí. Navyše, väčšinu projektov cezhraničnej spolupráce realizujú neštátni aktéri, t. j. mimovládne organizácie, záujmové skupiny a podnikateľské združenia.

V načrtnutom kontexte usporiadala Užhorodská národná univerzita v poradí už tretí odborný seminár venovaný výskumu cezhraničnej spolupráce na regionálnej úrovni v rámci projektu IVF No. 22410100 "CBC in Ukraine and V4: In the Search for Examples of Best Practice". Podujatie sa uskutočnilo 19. – 20. júna 2025 v Užhorode za účasti expertov z Technickej univerzity v Liberci (Česká republika), WSB University (Poľsko), Prešovskej univerzity (Slovensko), Užhorodskej národnej univerzity (Ukrajina) a Central European Service for Cross Border Initiatives (Maďarsko). Inštitút politológie FF PU na podujatí reprezentovali doc. Nataliya Maradyk, doc. Martin Lačný a Dr. Michal Cirner, ktorí sa danej problematike výskumne venujú aktuálne v rámci projektu APVV-21-0057 Slovensko-Ukrajinská cezhraničná spolupráca počas a po pandémie COVID-19: faktory a perspektívy, dopad na politiky.

Seminár v Užhorode bol venovaný analýze výsledkov výskumu percepcií regionálnych aktérov cezhraničnej spolupráce z krajín V4 a Ukrajiny, ktorý sa uskutočnil v marci a apríli 2025. Prezentácie a diskusie poukázali na hlavné výzvy, ktorým čelia iniciatívy cezhraničnej spolupráce, vrátane nedostatku finančných prostriedkov, nedostatku kvalifikovaného personálu a zložitých administratívnych postupov. Respondenti z krajín Vyšehradskej štvorky aj z Ukrajiny identifikovali kultúru, cestovný ruch a ochranu životného prostredia ako

najvýznamnejšie oblasti cezhraničnej spolupráce. Účastníci sa zamerali aj na inštitucionálne a právne prekážky efektívnej spolupráce, ako sú otázky spolufinancovania, absencia jasných strategických rámcov a neistota v oblasti legislatívy a regulácie.

Počas exkurzie boli v rámci podujatia účastníkom z krajín Vyšehradskej skupiny predstavené výsledky úspešných projektov cezhraničnej spolupráce v Užhorode, vrátane návštev pracovísk Užhorodskej národnej univerzity a Zakarpatského múzea ľudovej architektúry. V spomínaných inštitúciách sa moderné vybavenie získané prostredníctvom európskych programov INTERREG aktívne využíva na vzdelávacie a vedecké účely.

Krajiny V4 môžu prispieť k získaniu dôveryhodného a kooperatívneho východného su-

seďa aj tým, že budú zdieľať svoje najlepšie skúsenosti a overené postupy v oblasti cezhraničnej spolupráce s aktívnymi západnými regiónmi Ukrajiny. Podmienky v ukrajinskom pohraničí v súčasnosti negatívne ovplyvňuje celý rad faktorov, medzi ktoré patrí nedostatočná finančná infraštruktúra, zhoršujúca sa cestná a technická infraštruktúra, nízky výkon regionálnej ekonomiky, nedostatok príležitostí a mechanizmov na plánovanie investícií, propagáciu regiónu, atď. Zistenia a odporúčania formulované na báze spoločného výskumu môžu praktickým spôsobom prispieť k zlepšeniu podmienok a k efektívite cezhraničnej spolupráce ako významného faktora regionálneho rozvoja pohraničia.

